

Tefsir Araştırmaları Dergisi

The Journal of Tafsir Studies

مجلة الدراسات التفسيرية

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/tader>

E-ISSN: 2587-0882

Cilt/Volume: 8, Sayı/Issue: 2, Yıl/Year: 2024 (Ekim/October)

Hakkında Âyet İnen Müşrikler ve Bunların Akıbetleri

The polytheists about whom a verse was revealed and their fate

المشركون الذين نزلت فيهم آية وعاقبتهم

Nurdoğan TÜRK

Doç. Dr, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi

Temel İslam Bilimleri, Tefsir Ana Bilim Dalı

Associate Professor, Ankara Hacı Bayram Veli University, Faculty of Theology

Basic Islamic Sciences, Department of Exegesis

Ankara, TÜRKİYE

nurdogan.turk@hbv.edu.tr

<https://orcid.org/0000-0002-5684-5956>

Makale Bilgisi – Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/ Research Article

Geliş Tarihi/Date Received: 11/06/2024

Kabul Tarihi/Date Accepted: 17/10/2024

Yayın Tarihi/Date Published: 30/10/2024

Atıf / Citation: Türk, Nurdoğan. “Hakkında Âyet İnen Müşrikler ve Bunların Akıbetleri”. *Tefsir Araştırmaları Dergisi* 8/2 (Ekim/October, 2024), 444-477.

<https://doi.org/10.31121/tader.1499574>

İntihal: Bu makale, intihal.net yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by intihal.net. No plagiarism detected.

Bu makale Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası Lisans (CC BY-NC) ile lisanslanmıştır. This work is licensed under Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License (CC BY-NC).

Yayıncı / Published by: Ali KARATAŞ / TÜRKİYE

Öz

Allah, yüce kitabında kullarına ihlasla ve sadece kendisine kulluk etmelerini emretmiş, küfrü ve kendisine şirk koşulmasını yasaklamıştır. Aynı zamanda Allah şirk koşanı asla bağışlamayacağını, şirk koşmanın büyük bir günah, sapkınlık ve zulüm olduğunu beyan etmiştir. Öte yandan Kur'ân, Allah'ı inkâr edenlerin ve O'na şirk koşanların inkâr ve şirk eylemlerine açıklık getirmektedir. Bazı âyetlerinde ise Ebû Leheb (öl. 2/624) örneğindeki gibi bir kısım kişilerin sonu hakkında bilgi vermektedir. Bu husus, Kur'ân'ın mucizevî bir kitap olduğuna işaret etmektedir. Bu çalışmada, Vâhidî'nin (öl. 468/1076) *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân*'ı bağlamında istatistiksel araştırma yapılmıştır. Buna göre çalışma, haklarında inen ayetlerin çokluğu-azlığı göz önünde bulundurularak en çok âyet nazil olan müşriklerden on ve üzeri âyet inen dört kişi Ebû Cehl b. Hişâm (öl. 2/624), Velîd b. el-Mugîre (öl. 1/622), Übey b. Halef el-Cumahî (öl. 3/625), Nadr b. el-Hâris (öl. 2/624) ve Kur'ân'da ismi geçen tek müşrik olması hasebiyle ilaveten Ebû Leheb ile sınırlandırılmıştır. Burada verilen tablolar, çalışmanın niçin beş kişiyle sınırlandırıldığının temelini ve gerekçesini oluşturmaktadır. Çalışmada; bütüncül bir yaklaşımla ve çalışmanın hacmi gereği metodik olarak bu kişilerin dışarı oldukları akıbetlerin daha iyi anlaşılması adına, sırasıyla zikrolunan kişilerin kısa biyografisi, haklarında nazil olan âyetlerin bazıları, bu âyetlerin özet sebab-i nüzûlleri ve söz konusu kişilerin akıbetleri ortaya konmaya çalışılmıştır. Dolayısıyla bu çalışmanın esbâb-ı nüzulle ilgili çalışmalara katkı sağlaması umulmaktadır.

Anahtar kelimeler: Tefsir, Âyet, Nüzul, Müşrik, Akıbet.

Abstract

Allah has commanded His servants in His Glorious Book to serve Him alone and with sincerity, and forbidden disbelief and associating partners with Him. Allah has also declared that He will never forgive those who associate shirk and that associating shirk is a great sin, perversion and oppression. On the other hand, the Qur'ân clarifies the acts of denial and shirk of those who disbelieve in Allah and ascribe shirk to Him. In some verses the Qur'ân gives information about the end of some people, such as Abu Lahab (d. 2/624). This point indicates that the Qur'ân is a miraculous book. In this study, statistical research has been carried out in the context of al-Wahidî's (d. 468/1076) *Asbâb al-nuzûl al-Qur'ân*. The study, taking into account the multiplicity and scarcity of the verses revealed about them, the four of the polytheists about whom the most verses were revealed are Abu Jahl b. Hisham (d. 2/624), Walid b. al-Mugîra (d. 1/622), Ubay b. Khalaf al-Jumahî (d. 3/625), Nadr b. al-Hâris (d. 2/624) and Abu Lahab, who is the only polytheist mentioned in the Qur'ân. The tables given here constitute the basis and justification for why the study was limited to five people. In this study, with a holistic approach and methodically due to the volume of the study, in order to better understand the fate of these people, a brief biography of the mentioned people, some of the verses revealed about them, the reasons for the revelation of these verses, and the fate of the people in question have been tried to be revealed. Therefore, it is hoped that this study will contribute to the studies related to al-asbâb al-nuzûl.

Keywords: Tafsîr, Verse, Revelation, Polytheist, Consequence.

الخلاصة

قد أمر الله تعالى عباده في كتابه العزيز بعبادته وحده وإخلاص العبادة له، ونهى عن الكفر به وإشراك الشركاء معه، وبيّن أنه لن يغفر لمن أشرك به، وأن الإشراك به ذنب عظيم وضلال وظلم. ومن جهة أخرى يوضح القرآن الكريم ما في القرآن من إنكار وشرك من يكفر بالله وينسب الشرك إليه، وفي بعض آياتها معلومات عن عاقبة بعض الأشخاص، مثل أبي لهب (ت 2/624). وهذا يدل على أن القرآن كتاب معجز. وقد تم في هذه الدراسة إجراء بحث إحصائي في سياق كتاب "أسباب النزول" للواحدي (ت 1076/468). وعليه فإن الدراسة تقتصر على أبي جهل بن هشام (ت 2/624)، والوليد بن المغيرة (ت 1/622)، وأبي بن خلف الجُمحي (ت 3/625)، والنضر بن الحارث (ت 2/624)، وهم أربعة من المشركين الذين نزلت فيهم عشر آيات أو أكثر، وأبو لهب وهو المشرك الوحيد الذي ورد اسمه في القرآن. تشكل الجداول الواردة هنا أساساً وتبرير سبب اقتصار الدراسة على خمسة أشخاص. وفي هذه الدراسة؛ وبمنهجية شمولية ومنهجية تتناسب مع حجم الدراسة، ومن أجل فهم أفضل لعاقبة هؤلاء الأشخاص، سيتم محاولة الكشف عن سيرة هؤلاء الأشخاص المذكورين باختصار، وبعض الآيات التي نزلت فيهم، وخلاصة أسباب نزول هذه الآيات، وعاقبة هؤلاء الأشخاص على التوالي. لذا فمن المأمول أن تسهم هذه الدراسة في مجال أسباب النزول من فروع علم التفسير.

الكلمات الرئيسية: التفسير، الآية، النزول، المشرك، العاقبة.

Giriş

İndirdiği son kitap Kur'ân'la hak ile bâtilı açıklayan Allah, irade hürriyeti verdiği kullarının küfrünü kabul etmeyeceğini¹ belirtmiş, tercihini bu yönde kullananların inkâr ve şirkteki ısrarlı tutumlarını bırakarak² tefekkür ederek ibret alıp³ iman etmelerini istemiştir.⁴ Nitekim Kur'ân, Allah'ı inkâr edenler ve O'na şirk koşanlar ile onların inkâr ve şirk eylemlerine açıklık getirmiş ve onların; Allah'ın âyetlerini⁵ ve peygamberlerini inkâr ettikleri,⁶ O'na şirk koştukları,⁷ O'ndan başka tanrı edindikleri,⁸ Rasûlullâh'ın kendilerine tebliğ ettiklerini reddettikleri⁹ vb. hususları da ayrıca izah etmiştir. Kur'ân, bir taraftan Allah'a ve elçisi Muhammed'e itaat/bağlılığın pozitif etkileri ve güzel sonuçları¹⁰ olacağını müjdelirken diğer taraftan Allah'a ve O'nun Rasûlü'ne karşı koyma/sırt çevirmenin de çok ciddi negatif etkileri olacağı ve kötü sonuçlar¹¹ doğuracağı tehdidinde bulunmuştur. Hatta bazı âyetlerinde Ebû Leheb gibi bir kısım insanların sonu hakkında somut bilgiler¹² vermiştir. Dolayısıyla bu durum, Kur'ân'ın mucizevî bir kitap olduğuna işaret etmektedir. Aynı zamanda bu husus, bizi bu konuyu çalışmaya sevkeden nedenlerden biri olmuştur. Şüphesiz Hz. Peygamber (s.a.v.), elçilik görevini üstelendiği andan itibaren kendisi ve O'na inananlar, müşrikler tarafından sert bir muhalefete ve eziyete maruz kalmışlardır. Oysa bazıları büyük düşmanlık besledikleri hâlde Rasûlullâh'la oturup kalkmışlar¹³ ve getirdiği Kur'ân'ı dinlemekten kendilerini alıkoynamamışlardır.¹⁴

Her ne kadar kaynaklarda, hakkında âyet inen müşriklerin akıbetine dair bilgiler dağınık hâlde bulunsa da konumuz bağlamında bildiğimiz kadarıyla müstakil bir çalışma bulunmamaktadır.¹⁵ Bu çalışmanın amacı, hakkında âyet inen müşriklerin akıbetlerini ortaya koy-

¹ ez-Zümer 39/7.

² Âl-i İmrân 3/90.

³ el-Ankebût 29/54; el-Haşr 59/2.

⁴ en-Nisâ 4/171; el-Fetih 48/9; et-Tegâbün 64/8.

⁵ el-En'âm 6/39; el-Enfâl 8/31.

⁶ en-Nisâ 4/42; Yûnus 10/2; er-Ra'd 13/43.

⁷ Âl-i İmrân 3/151.

⁸ el-A'râf 7/37; İbrâhîm 14/30; el-Furkân 25/3.

⁹ en-Nisâ 4/136; Meryem 19/77; el-Enbiyâ 21/2-3; Yâsîn 36/78-79 vd.

¹⁰ el-Bakara 5/25; en-Nisâ 4/57; el-Kehf 18/30; el-Beyyine 98/7-8 vd.

¹¹ Âl-i İmrân 3/10; et-Tevbe 9/3; Tâhâ 20/124, el-Beyyine 98/6 vd.

¹² Tebbet 111/1-5.

¹³ Örneğin Ukbe b. Ebî Muayt, Rasûlullâh'la birlikte oturup onu dinlemiştir. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, thk. Mustafa es-Sekkâ vd. (Mısır: Mektebetu ve Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdühü, 1375/1955), 1/361.

¹⁴ İsmail Cerrahoğlu, *Tefsir Usûlü* (Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1971), 162; örneğin Ümeyye b. Halef, Rasûlullâh'ın okuduğu Necm Sûresi'nin 62. (secde) âyetini dinlemiş, müteessir olduğu hâlde ayak direterek iman etmemiştir. bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil b. İbrâhîm b. el-Muğîre el-Cu'fi el-Buhârî, *Sahîhu'l-Buhârî (el-müsemmâ el-Câmi'u's-Sahîhu'l-müsned min hadîsi Resûlillâh sallallâhü 'aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih)*, nşr. Ebû Abdillâh Abdüsselâm b. Muhammed b. Ömer Allûş (Riyad: Mektebetu'r-Ruşd Nâşirûn, 1427/2006), "Tefsir", 53; Utbe b. Rebîa ise Rasûlullâh'ın okuduğu Fussilet Sûresi'nin 1-13. işitince tesirinden ötürü kendisini evine hapsedmiştir. Muhammed er-Râzî Fahrüddîn İbn 'Allâme Ziyâuddîn Ömer, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî el-müştehir bi't-Tefsîri'l-Kebîr ve Mefâtihu'l-gayb* (Beirut: Dârü'l-Fîkr, 1401/1981), 27/112.

¹⁵ Konumuz bağlamında, dolaylı ve dar kapsamlı da olsa değerlendirilebilecek bazı çalışmalar şunlardır: Hasan Kılıç, *Sebeb-i Nüzûle Konu Olan Şahıslar* (Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016), 1-151; Osman Oral, "Fahreddin Râzî'ye Göre Tebbet Sûresi'nde Ebû

maktır. Bu çalışmada, alanında kaleme alınan en şöhretli eserlerden biri olan Vâhidî'nin *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân*'ı bağlamında istatistiksel inceleme yapılmıştır. Buna göre çalışma, haklarında inen ayetlerin çokluğu-azlığı göz önünde bulundurularak en çok âyet nazil olan müşriklerden on ve üzeri âyet inen dört kişi Ebû Cehil, Velîd b. el-Mugîre, Übey b. Halef, Nadr b. el-Hâris ve Kur'ân'da ismi geçen tek müşrik olması hasebiyle ilaveten Ebû Leheb ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca çalışmada zikredilen iniş sebeplerine dair rivayetler, söz konusu şahısların akıbetlerini daha iyi idrak etmek için aktarılmıştır. Bu yüzden ilgili rivayetlerin sıhhat derecelerine değinilmemiştir. Bu konu, başka bir çalışmada ele alınabilir.

Bu araştırmada, Vâhidî'nin *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân* adlı eseri¹⁶ esas alınmıştır. Baştan sona kadar okunan bu kitapta, muhakkik Kemal Besyûnî Zağlûl'un numaraladığı üzere sebebi nüzûlü belirtilen âyet veya âyetler kümesi sayısı dört yüz yetmiş bir (471) iken sebebi zikredilen net âyet toplamı beş yüz doksan bir (591), zikredilen rivayetlerin sayısı sekiz yüz seksen üç (883)tür.¹⁷ Söz konusu kitap özelinde yapılan araştırma ve tespitte göre hakkında âyet inen müşriklerin *kişi* bazlı sayısal istatistikleri aşağıdaki tabloda¹⁸ verilmiştir.

Kim/ler Hakkında İndiği	İnen Âyet/ler	Sayfa No
Ebû Cehl b. Hişâm	el-En'âm 6/122 كَمْ مَثَلُهُ فِي الظُّلْمَاتِ لَيْسَ بِخَارِجٍ مِنْهَا	227
	el-Enfâl 8/19	237-238
	el-Enfâl 8/32-33	239
	ed-Duhân 44/49	392
	et-Tekvîr 81/29	473
	el-Alak 96/17-19	485
Ebû Cehil ve ailesinden beş kişi	el-Bakara 2/6	25
Ebû Cehil (ve Hz. Peygamber)	el-Kasas 28/61	349
Ebû Cehil (ve Hamza b. Abdilmuttalib (r.a.))	el-En'âm 6/122	227
İçlerinde Ebû Cehil (ve Ebû Süfyân b. Harb'in (r.a.)) bulunduğu sekiz Kureyşli	el-En'âm 6/108	225
Ebû Cehil (ve Ahnes b. Şerîk es-Sekafî (r.a.))	el-En'âm 6/33	218
Ebû Cehil ve adamları	el-En'âm 6/33	219
Ebû Cehil, (Alî b. Ebî Tâlib (r.a.) ve Hamza b. Abdilmuttalib (r.a.))	el-Kasas 28/61	349
Aralarında Ebû Cehil'in bulunduğu Kureyşliler	Sâd 38/1-12	380-381
Bedir savaşında yemek yediren Kureyş'ten on iki kişi: Ebû Cehil, Rebîa'nın iki oğlu Utbe ve Şeybe, Haccâc'ın iki oğlu Nübeyh (öl. 2/624) ve Münebbih, Ebû'l-Bahterî b. Hişâm, Nadr b. el-Hâris, Übey b. Halef, Zem'a b. el-Esved (öl. 2/624), Hâris b. Âmir	el-Enfâl 8/36	240

Leheb Prototipi", *International Journal of Russian Studies Uluslararası Rusya Araştırmaları Dergisi* 8/1 (Ocak 2015), 23-36.

¹⁶ Bu eserin Beyrut (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1991) baskısı esas alınmıştır. bk. Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed el-Vâhidî, *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân*, thk. Kemal Besyûnî Zağlûl (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1991), 1-568.

¹⁷ Vâhidî, *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân*, 12-504.

¹⁸ Tabloda parantez içerisinde verilenler, o vakit âyetin birlikte indiği kişi/leri göstermekte ve bunlar (Hz. Peygamber hariç) İslâm üzere vefat eden ashâb-ı kiramdır.

b. Nevfel (öl. 2/624), (Hakîm b. Hizâm (r.a.) (öl. 54/674 [?]) ve Abbâs b. Abdilmuttalib (r.a.) (öl. 32/653))		
Ebû Cehil ve Nadr b. el-Hâris	Tâhâ 20/1-2	312
Nadr b. el-Hâris	el-Enfâl 8/32-33	239
	en-Nahl 16/1	284
	Lokmân 31/6	356
	el-Meâric 70/1	466
Nadr b. el-Hâris ve Kureys'in ileri gelenleri	el-En'âm 6/57	222
Velîd b. el-Mugîre, Nadr b. el-Hâris, Rebîa'nın iki oğlu Utbe ve Şeybe, Halef'in iki oğlu Ümeyye ve Übey (ve Ebû Süfyân b. Harb (r.a.))	el-En'âm 6/25	217
Rebîa'nın iki oğlu Utbe ve Şeybe, Velîd b. Utbe (öl.?), (Hamza b. Abdilmuttalib (r.a.), Ubeyde b. el-Hâris (r.a.) (öl. 2/624) ve Alî b. Ebî Tâlib (r.a.)) (Altı kişi)	el-Hac 22/19	317
Huyey b. Ahtab (öl. 5/626), Ka'b b. el-Eşref (öl. 3/624) ve Mekkeli müşrikler	en-Nisâ 4/51-52	160
Ka'b b. el-Eşref ve adamları ve Mekkeli müşrikler	en-Nisâ 4/51	160-161
Mikyâs/Makîs b. Sübâbe (öl.?)	en-Nisâ 4/93	174
Şureyh b. Dubay'a el-Kindî (Hutam) (öl. 12/633)	el-Mâide 5/2	191
Hâris b. Âmir b. Nevfel b. Abdimenâf b. Kusayy b. Kilâb	el-En'âm 6/33	219
Müseylimetülkezzâb el-Hanefî (öl. 12/633)	el-En'âm 6/93	223
Ümeyye İbn Ebî's-Salt es-Sekafî (öl. 8/630 [?])	el-A'râf 7/175	230
Übey b. Halef el-Cumahî	el-Enfâl 8/17	236
	en-Nahl 16/4	285
	Meryem 19/66	309
	Yâsîn 36/77-83	285
	Yâsîn 36/78	379
Ukbe b. Ebî Muayt ve Übey b. Halef	el-Furkân 25/27	343-344
(Ebû Süfyân b. Harb (r.a.), Hâris b. Hişâm (r.a.) (öl. 18/639 [?]), Süheyl b. Amr (r.a.) (öl. 18/639), İkrime b. Ebî Cehil (r.a.) (öl. 13/634)) ve diğer Kureys ileri gelenleri (Âyetin indiği sırada bunlar, anlaşmayı bozan ve Rasûlullâh'ı Mekke'den çıkarmayı tasarlayan kişilerdi.)	et-Tevbe 9/12	246

Velîd b. el-Mugîre, Âsî b. Âmir ¹⁹ (öl.?), (Abdullâh b. Ebî Ümeyye el-Mahzûmî (r.a.) (öl. 8/629-30), Mikrez b. Hafs ²⁰ (r.a.) (öl.?) ve Amr İbn Abdillâh b. Ebî Kays el-Âmirî ²¹ (r.a.) (öl. 36/656))	Yûnus 10/15	270
Arap firavunlarından bir adam	er-Ra'd 13/13	277-278
Âmir b. Tufeyl (öl. 11/632) ve Erbed b. Rabîa (öl.?)	er-Ra'd 13/10-14	278-279
Ümeyye b. Halef el-Cumahî	el-Kehf 18/28 وَلَا تُطِيعُ مَنْ أَغْفَلْنَا قَلْبَهُ عَنْ ذِكْرِنَا	306
Âs b. Vâil es-Sehmî	Meryem 19/77-80	310-311
	el-Maûn 107/1-2	493
	el-Kevser 108/1-3	494
Hâris b. Osmân b. Nevfel b. Abdimenâf (öl.?)	el-Kasas 28/57	348
Velîd b. el-Mugîre (ve Ammâr b. Yâsir (r.a.))	el-Kasas 28/61	349
Velîd b. el-Mugîre	el-Kasas 28/68	349
	en-Necm 53/33-34	416
	el-Müddessir 74/11-24	467-468
Ebû Leheb, Ebû Leheb'in oğlu, (Hamza b. Abdilmuttalib (r.a.) ve Alî b. Ebî Tâlib (r.a.))	ez-Zümer 39/22	383
Adî b. Rebîa (öl.?)	el-Kıyâmet 75/3	469
Ümeyye b. Halef (ve Ebû Bekr es-Sıddîk (r.a.) (öl. 13/634))	el-Leyl 92/1-4	478
Ebû Leheb	Tebbet 111/1-5	498-499

Ancak Ebû Tâlib'in (öl. 620), Müslüman yahut müşrik olarak öldüğü konusu tartışmalı olduğundan önceki tablodan ayrı olarak verilmiştir.

Ebû Tâlib	et-Tevbe 9/113	266-267
	el-Kasas 28/56	347-348
	et-Târik 86/1-3	476

Yine Vâhidî'nin mezkûr eseri özelinde yapılan araştırma ve tespiti göre hakkında âyet inen müşriklerin *topluluk* bazlı sayısal istatistikleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Kim/lere İndiği	İnen Âyet/ler	Sayfa No
Kafirler	el-Bakara 2/6-7	25
	el-Mâide 5/41-47	198
	el-Mâide 5/58	203

¹⁹ Adı, Mekke müşrikleri arasında zikredilmiş olup hakkında ve sonradan Müslüman olduğuna dair kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlanılmamıştır.

²⁰ İbn Hibbân (öl. 354/965), Mikrez hakkında "lehû suhbe (kişinin mümin olarak Hz. Peygamber'i görüp sohbetinde bulunarak mümin olarak ölmesi)" demiştir. Muhammed b. Hibbân b. Ahmed Ebî Hâtim et-Temîmî el-Büstî, *es-Sikât*, nşr. Muhammed Abdülmüid Hân (Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifü'l-Osmâniyye, 1393/1973), 3/392; İbn Hacer el-Askalânî (öl. 852/1449) de onu *el-İsâbe*'sinde zikretmiş ve İbn Hibbân'ın Mikrez için "lehû suhbe" dediğini aktarmıştır. Ahmed b. Alî b. Hacer el-Askalânî, *el-İsâbe fî temyizi's-sahâbe*, thk. Âdil Ahmed Abdülmecûd - Alî Muhammed Mu'avvad (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1995), 6/163.

²¹ İzzeddin İbnü'l-Esir ve İbn Hacer, onu eserlerinde zikretmişlerdir. bk. Ebû'l-Hasen İzzüddîn İbnü'l-Esir Alî b. Muhammed el-Cezerî, *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*, thk. Alî Muhammed Mu'avvad - Âdil Ahmed Abdülmecûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2002), 4/238; İbn Hacer, *el-İsâbe*, 4/541.

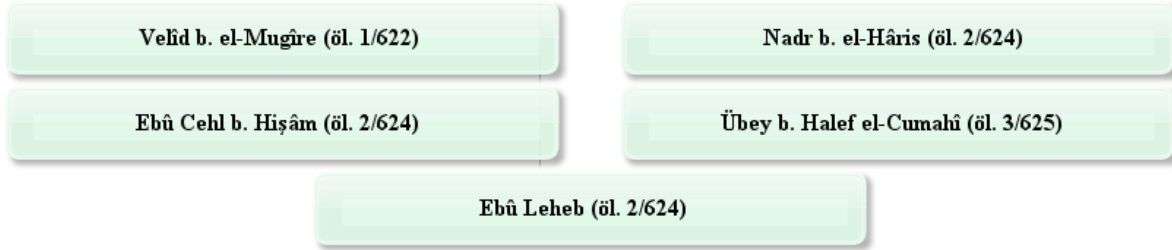
Kureyşliler	el-En'âm 6/109-111	226
	el-A'râf 7/187	231
Kureyş kafirleri	el-Bakara 2/164	51
	er-Ra'd 13/30	279
	er-Ra'd 13/31	280
	Tâhâ 20/1-2	312
Mekke kafirleri	el-En'âm 6/13	216
	el-En'âm 6/26	218
Müşrikler	el-Bakara 2/26	26-27
	el-Bakara 2/106	37
	el-Bakara 2/164	51
	el-En'âm 6/121	226
	el-Enfâl 8/19	238
	el-Enfâl 8/35	240
	en-Nahl 16/101	37
	en-Nahl 16/101-102	288
	en-Nahl 16/103	288
	el-Mülk 67/13	462
Mekke müşrikleri	el-Bakara 2/21-24	26
	Âl-i İmrân 3/196	143
	el-En'âm 6/7	216
	Yûnus 10/15	270
	en-Nahl 16/43	286
Mekkeli müşrikler (ve onların Müslümanları Mes-cid-i Harâm'da Allah'ı zikretmekten alıkoymaları)	el-Bakara 2/114	39
Arap müşrikleri, Yahudiler ve Necdî hristiyanları	el-Bakara 2/116	42
Mekke'nin ileri gelenleri	el-En'âm 6/19	217
Kureyş'in ileri gelenleri	el-En'âm 6/52	221
Mekke halkının ileri gelenleri	en-Nisâ 4/166	189
Mekke halkı	el-A'râf 7/188	232
	ez-Zümer 39/53	384
Yahudiler ve başka müşrikler	el-Bakara 2/108	37-38
Pers halkından mecûsiler	el-En'âm 6/121	226

Buna göre yapılan istatistiksel araştırma neticesinde; hakkında âyet inen müşrik sayısının otuz (30) olduğu, ismi belirtilmeyen kişilerin ya da grupların bulunduğu, inen âyetler bağlamında kişi bazlı istatistiğe göre haklarında âyet inenlerin -çoktan aza- Ebû Cehil (30 âyet), Velîd (20 âyet), Übey (14 âyet), Nadr (10 âyet), Âs b. Vâil (9 âyet), Ebû Leheb (6 âyet), Ümeyye (6 âyet), Rebîa'nın iki oğlu Utbe ve Şeybe (3 âyet), Hâris b. Âmir (2 âyet), Ka'b b. el-Eşref (2 âyet) ve diğer şahıslar (1'er âyet) olduğu, İslâm veya şirk üzere öldüğü tartışmalı olan Ebû Tâlib hakkında beş (5) âyetin indiği, nazil olan âyetler bağlamında topluluk bazlı istatistiğe göre haklarında âyet inenlerin -çoktan aza- Mekke müşrikleri (18 âyet), kâfirler (10 âyet), Kureyş/Mekke kafirleri (7 âyet), Kureyşliler (4 âyet), Mekke halkı (2 âyet) ve diğerleri (1'er âyet) olduğu tespit edilmiştir. Diğer taraftan mezkûr tablolardaki âyetlerin Mekkî-

Medenî²² dağılımı şu şekildedir: *Kişi* bazlı istatistik tablosuna göre doksan bir (91) âyetten seksen ikisi (82) Mekkî sûrelerde, dokuzu (9) Medenî sûrelerde; *topluluk* bazlı istatistik tablosuna göre kırk altı (46) âyetten yirmi üçü (23) Mekkî sûrelerde ve yirmi üçü (23) Medenî sûrelerdedir. Toplam âyet sayısı ise yüz otuz yedi (137)'dir.

1. Hakkında Âyet İnen Müşrikler ve Akıbetleri

Bu bölümde, Velîd b. el-Mugîre, Ebû Cehil, Nadr b. el-Hâris, Übey b. Halef ve Ebû Leheb kronolojik olarak ele alınacaktır. Bütüncül bir yaklaşımla ve çalışmanın hacmi gereği metodik olarak sırasıyla; zikrolunan kişilerin kısa biyografisi, haklarında nazil olan âyetlerin bazıları ve bu âyetlerin özet sebab-i nüzûlleri ortaya konmaya çalışılacaktır.

1.1. Velîd b. el-Mugîre (öl. 1/622)

Tam adı, Ebû Abdîşems el-Velîd b. el-Mugîre b. Abdillâh b. Amr b. Mahzûm'dur.²³ On üç veya on yahut yedi evladı olduğu söylenmiştir.²⁴ Rasûlullah ile alay edenlerden birisidir.²⁵ Kendisini vahîd yani kavminin eşsizi ve 'ıdl yani kimse onun dengi olamaz şeklinde adlandırmıştır.²⁶ İnatçı ve İslâm'a muhalifti.²⁷ Câhiliye döneminde Kâbe'ye girerken ayakba-bılarını çıkaran, kasâmeyi uygulayan, kendisine içki içmeyi yasaklayan ve hırsızlık yapana el kesme cezasını vazedenden ilk kişidir.²⁸ Demirci olduğu da ileri sürülmüştür.²⁹

²² Âyetlerin ve sûrelerin Mekkî-Medenî oluşu konusunda, ulaşılmaması kolay olması göz önünde bulundurularak heyet tarafından Türkçe olarak yazılan *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* adlı eserdeki bilgiler esas alınmıştır. Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2012), 1-5. Ciltler; Diyanet İşleri Başkanlığı (DİB), "https://kuran.diyaret.gov.tr/Tefsir/" (Erişim 01 Haziran 2024).

²³ Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk İbni'l-Abbâs el-Fâkihî el-Mekkî, *Ahbâru Mekke fî kadîmi'd-dehr ve hadîsih*, thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş (Mekke: Mektebetü'l-Esedî, 1424/2003), 5/199; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/409; Ebû'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu b. Abdillâh Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân fî tevârîhi'l-a'yân*, thk. Muhammed Berakât vd. (Dimaşk: er-Risâletü'l-Âlemiyye, 1434/2013), 3/188.

²⁴ Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm es-Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*, nşr. Salâh Bâ Osmân vd. (Cidde: Dâru't-Tefsîr, 1436/2015), 28/43-44.

²⁵ Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *Tefsîru Abdürrezzâk*, thk. Mahmûd Muhammed Abduh (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1419/1999), 2/262; Ahmed b. Yahyâ b. Câbir el-Belâzürî, *Kitâbu Cümeli min Ensâbi'l-Eşraf*, thk. Süheyl Zekkâr - Riyâd Ziriklî (Beyrut: Darü'l-Fikr, 1417/1996), 1/152; Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 3/188.

²⁶ Sibt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 3/188.

²⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/271.

²⁸ Ebû Muhammed Abdillâh b. Müslim İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, thk. Servet Ukkâşe (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1981), 551-552; "Kasâme: fâilî meçhul cinayetlerde cezaî ve malî sorumluluğu tesbit amacıyla cinayetin işlendiği bölge insanların veya maktulün yakınlarının yemin etmesi usulünü ifade eden fıkıh terimi." Kasâme'nin câhiliye döneminde Araplar tarafından bilindiği ve uygulandığı söylenmiştir. Ali Bardakoğlu, "Kasâme", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 24/528; Câhiliye

1.1.1. Hakkında İnen Âyetler

Velîd veya onunla birlikte diğer müşrikler hakkında inen ayet sayısının yüz dört (104) kadar olduğu ileri sürülmüştür.³⁰ Vâhidî'nin mezkûr eseri özelinde yaptığımız araştırmaya göre hakkında yirmi (20) âyet inmiştir. Ancak burada doğrudan Velîd veya içlerinde Velîd'in de bulunduğu müşrikler hakkında nazil olan âyetlerin bazılarına yer verilecektir.

1.1.1.1. el-Hicr 15/94-95: “*Sana emrolunanı ortaya koy, ortak koşanlara aldırış etme! Alaycılara karşı biz sana yeteriz.*” İbn Abbâs'ın (öl. 68/687-88)³¹ anlattığına göre; Hz. Peygamber, yıllarca kendisini gizli tutmuş ve Allah'ın indirdiklerinden bir şey beyan etmemiştir. Sonunda Hicr Sûresi'nin 94. âyeti nazil olmuştur. Bu âyetle; Allah, elçisine kendisine buyru- lanı Mekke'de açıklamasını emretmiş, Muhammed'i ve Kur'ân'ı alaya alanları helak ettiğini açıklamak istemiştir. Bu alay edenler, aralarında Velîd'in de bulunduğu beş kişiden oluşan bir gruptu. Cebrâil, bu âyeti getirdiğinde Hz. Peygamber, ona tümünün hâla yaşadığını söylemiş- tir. Daha sonra hepsi, bir gün ve gecede helak edilmişlerdir.³² İbn Abbâs'tan gelen başka bir rivayete göre de Hicr Sûresi'nin 95. âyetinde kast olunan alaycılardan biri, Velîd'dir. Nitekim Cebrâil, Hz. Peygamber'e geldiğinde O, kendisiyle alay edenleri Cebrâil'e şikâyet edip Velîd'i göstermiştir. Rasûlullâh, Velîd'in damarına işaret eden Cebrâil'e bir şey yapmadığını söyleyince Cebrâil ona karşı yeteceğini belirtmiştir.³³ Bu konuda Urve b. Zübeyr (öl. 94/713), Cebrâil'in Hz. Peygamber'in yanına Beytullah'ı tavaf ederken geldiğini ileri sürmüştür.³⁴ Görüldüğü üzere mezkûr âyette, Velîd ve benzeri inkârcıların mukaddesata yönelik sergiledikleri alay ve hakaret etme eylemi yerilmiştir. Bu kınama, zaman sınırlaması olmaksızın kıyamete kadar geçerlidir. Allah, peygamberine destek vereceğini beyan etmiş ve O'na dair yardımını açıkça göstermiştir. Bu meyanda Allah'ın “*Yeteriz*” sözü, aralarında Velîd'in de bulunduğu alaycılar grubunun helakiyle gerçekleşmiştir.³⁵ Ayrıca burada; Hz. Peygamber'e ve O'nun yolundan giden müminlere, engellerden yılmadan, hiçbir şeyden çekinmeden, en şerli inkârcı-

Araplarında kasâme konusunda geniş bilgi için ayrıca bk. Emrah Dindi, *Kur'an'da İslam Öncesi Kültür* (Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017), 272-275.

²⁹ İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, 575.

³⁰ Mustafa Fayda, “Velîd b. Mugîre”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 43/34.

³¹ Burada İbn Abbâs'a isnad edilen tarik şudur: Muhammed b. Mervân es-Süddî es-Sağîr (öl.?) ← Muhammed b. Sâib el-Kelbî (öl. 146/763) ← Ebû Sâlih Bâzâm/Bâzân (öl.?) ← İbn Abbâs. bk. Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâilü'n-nübüvve*, thk. Muhammed Revvâs Kal'acî - Abdülbirr Abbâs (Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 1406/1986), 1/270; bu tarik, İbn Abbâs'a dayandırılan tariklerin en zayıfıdır. Bu tarike güvenilemez. bk. Nurdoğan Türk, “Klasik Kaynaklarda Menkûl İbn Abbâs'a Atfedilen Bazı Tarikler Üzerine Bir Değerlendirme (Tefsir İlmi Bağlamında)”, *Şarkiyat* 12/1 (31 Mart 2020), 211-212.

³² Geniş bilgi için bk. Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâilü'n-nübüvve*, 1/270-271; ayrıca bk. Celâlüddîn es-Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr fi't-tefsîr bi'l-me'sûr*, thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Merkezü Hicr li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-'Arabîyye ve'l-İslâmiyye, 1424/2003), 8/657-658.

³³ Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-evsat*, thk. Târik b. 'Avzullâh b. Muhammed - Abdülmuhsin b. İbrâhîm el-Hüseynî (Kahire: Dârü'l-Harameyn, 1415/1995), 5/173 (No. 4986); Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rîfetü ahvâli sâhibi's-şerî'a*, thk. Abdülmuhî Kal'acî (Beyrut - Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye - Dârü'r-Reyyân li't-Türâs, 1408/1988), 2/316-318.

³⁴ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâilü'n-nübüvve*, 1/268-269; bu hadise ile ilgili rivayetler için ayrıca bk. Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 8/659-665.

³⁵ Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî es-Semerkindî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, thk. Ahmet Vanlıoğlu (İstanbul: Dârü'l-Mîzân, 2005), 8/65.

lar bile olsalar sözlerine kulak vermeden vazifelerini icra etmeleri, her daim Allah'ın yardımına güvenmeleri ve görevi ifade cesur olmaları gerektiği³⁶ mesajı da verilmiştir.

1.1.1.2. ez-Zuhruf 43/31-32: “*Bu Kur'an, şu iki şehirden büyük bir kişiye indirilseydi ya!*” diye de eklediler. Rabbinin rahmetini paylaştırmak onlara mı düşmüş? Dünya hayatında onların geçimliklerini biz paylaştırdık. Bir kısmı diğerini istihdam etsin diye kimini kiminden derecelerle üstün kıldık. Rabbinin rahmeti onların biriktirdiklerinden daha hayırlıdır.” Velîd; kendisinin Kureyş'in ileri geleni, efendisi olduğu ve Ebû Mes'ûd Amr b. Umeyr es-Sekafi'nin (öl.?) Sakîf'in efendisi olduğu hâlde kendisinin ve onun geri bırakılıp iki şehrin önemli kişileri dururken Kur'ân'ın Muhammed'in üzerine indirildiğini söylemiştir. Bu yüzden Allah, onun hakkında bu iki âyeti indirmiştir.³⁷ Gene Sıbt İbnü'l-Cevzî'nin (öl. 654/1256) naklettiğine göre; Velîd, Saîd b. Âs'a (öl. 59/679) Ebû Ülayha diye hitap ederek Kur'ân'ın senin gibi ulu veya Urve b. Mes'ûd es-Sekafi (öl. 9/630) gibi iki şehirden bir adama indirilmesi gerekmez miydi deyince Saîd, ya da senin gibisine ey Ebû Abdîşems! diyerek karşılık vermiştir. Bunun üzerine Zuhruf Sûresi'nin 31. âyeti nazil olmuştur.³⁸ Ayrıca Katâde (öl. 117/735) de Zuhruf Sûresi'nin 31. âyetiyle kast olunan kişinin, şayet Muhammed'in söylediği gerçek olsaydı Kur'ân'ın kendisine veya Urve b. Mes'ûd es-Sekafi'ye indirilmesi gerektiğini söyleyen Velîd olduğunu ifade etmiştir.³⁹ Söz konusu âyette, Allah'ın rahmetini nasıl dağıtacağıyla ilgili kararın sadece O'na ait olduğu vurgulanmakta⁴⁰ ve soru şeklinde azarlama yoluyla Velîd özelinde böylesi menfi bir yaklaşım kınanmaktadır. Zira Allah'ın bahşettiği nimetler, kulların toplayıp yığdıklarından daha hayırlıdır. Kureyş önderlerinin Kur'ân'ın iki şehirden büyük bir adama indirilmesini dillendirmeleri, bir bakıma onların Rasûlullâh'a olan kıskançlıklarını ve Kur'ân'a olan hayranlıklarını göstermektedir denebilir. Öte yandan müminler için bir rahmet, bir şifa olan Kur'ân'ın⁴¹ özellikle Allah'ın seçtiği Hz. Peygamber'e indirilmesi, kavminin saygın kişisi, efendisi, zengini olması gibi maddî sebeplere değil, Allah'ın tasarrufuna ve rahmetine bağlı olmakla gerekçelendirilmiştir. Burada Kur'ân'ın indirilmesinden sonra rahmetten söz edilmesi, bu rahmetten kastın nübüvvet olabileceğini⁴² güçlendirmektedir.

1.1.1.3. el-Müddessir 74/11-24: “*Yarattığım o kişiyi tek başına bana bırak! Kendisine bol servet ve gözü önünde duran oğullar verdiğim. Her şeyi önüne serdikçe serdiğim. Sonra da daha fazla artırmamı umuyor. Hayır, çünkü o, âyetlerimize karşı bir inatçı kesildi. Ben, onu sarp bir yokuşa süreceğim! Çünkü o, düşündü taşındı, ölçtü biçti. Kahrolası, nasıl da ölçtü biçti! Yine kahrolası nasıl da ölçtü biçti! Sonra baktı. Sonra kaşlarını çatı, suratını astı. Sonra da sırtını döndü ve böbürlendi. 'Bu' dedi, 'olsa olsa eskilerden aktarılan bir sihirdir.'*” İbn Abbâs'ın bildirdiğine göre; Velîd, Hz. Peygamber'in yanına gelip O kendisine Kur'ân okuyunca Velîd sanki yumuşamıştı. Bu durum Ebû Cehil'e ulaşmıştır. Ebû Cehil; Velîd'e

³⁶ Muhammed İzzet Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1421/2000), 4/60; ayrıca bk. Elmalılı M. Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, sad. İsmail Karaçam vd. (İstanbul: Zehraveyn, ts.), 5/221.

³⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/361.

³⁸ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 3/188.

³⁹ Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Tefsîru't-Taberî Câmiu'l-beyân 'an te'vil-i âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî (Kahire: Dâru Hicr, 1422/2001), 20/581-582; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, 13/202.

⁴⁰ Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, çev. Komisyon (İstanbul: İnsan Yayınları, ts.), 5/273.

⁴¹ el-İsrâ 17/82.

⁴² Mevdudî, *Tefhimu'l-Kur'an*, 5/273.

kavminin kendisine bağışlamak için mal topladığını, oysa onun Muhammed'e geldiğini ve dikkatini Muhammed'e yönelttiğini söylemiştir. Bundan dolayı üzerine Velîd, Ebû Cehil'e kendisinin Muhammed'den daha çok mal sahibi olduğunu elbette Kureyş'in bildiğini belirtmiştir. Sonra Velîd, Ebû Cehil'den düşünmek için vakit istemiş, düşünüp taşınmış ve Kur'ân hakkında "‘Bu' dedi, ' olsa olsa eskilerden aktarılan bir sihirdir." iddiasını ileri sürmüştür. Akabinde bu âyetler nazil olmuştur.⁴³ Nitekim müfessirlerin bu âyetlerin Velîd hakkında indiğine dair hemfikir oldukları müşahede edilmektedir.⁴⁴ Diğer taraftan Müddessir Sûresi'nin 11. âyetinde Velîd'den *وَالصَّادِقَاتُ*/*vahîd* diye söz edilmesi; annesinin karnında malı ve çocukları olmaksızın tek başına yaratılması, kavminde el-Vahîd ile adlandırılması,⁴⁵ mal ve hane şerefinde eşsiz, tek, az ve alçak biri olması⁴⁶ vb. gerekçelerden kaynaklı olabilir. Sözü edilen âyetlerde, kendisine lütfedilmiş nimetlerle kibirlenen bir kişinin inatçı ve inkârcı durumu resmedilerek bir betimleme yapılmıştır. Bu örnekte olduğu gibi âyetin bir kişiyle alakalı olarak inmesi, içerdiği hükmün ya da verilmek istenen uyarı veya mesajın genel olmasına mani değildir. O hâlde âyetteki "‘Bana bırak!" ifadesi hem Allah'ın böylesi bir tavrı sergileyen her kişiye bir tehdidi hem de Peygamberine ve O'na inananlara destek vereceğinin bir göstergesi olarak görülebilir.⁴⁷ Anlaşıldığı üzere Hz. Peygamber, dini tebliğ etmede Kureyş'in liderleriyle bağlantı kurmuştur. O'nun bu örnek davranışı, Müslümanlara inkârcılarla iletişimi kesmemeleri⁴⁸ hususunda bir mesaj niteliğindedir.

1.1.1.4. el-Kalem 68/10-12: "‘Yemin edip duran, aşağılık, sürekli kusur arayıp iğneleyen, laf götürüp getiren, hayrı engelleyen, saldırgan, günahkâr kimselere sakın boyun eğme." Bir grup müfessire göre Kalem Sûresi'nin 10-11. âyetleri, Velîd hakkında inmiştir. Zira Velîd'in zengin birisi olması, servet ve evlatlarla şöret bulması bu görüşü desteklemektedir.⁴⁹ Başka bir görüşe göre 10-12. âyetler, kendisine işaret edilen bir kişi yani Velîd hakkında nazil olmuştur.⁵⁰ Mukâtil (öl. 150/767), 10. âyetin Hz. Peygamber'e servet önerip şayet dininden dönerse o serveti kendisine vereceğine yemin eden Velîd hakkında indiğini söylemiştir.⁵¹ Dahhâk (öl. 105/723) ise bu sûrenin 14. âyeti "‘أَنْ كَانَ ذَا مَالٍ وَبَيْنَ" /*malı ve çocukları var diye.*" ile kastedilen kişinin Tâif'te bahçesi olan ve on iki evlada sahip Velîd olduğunu belirtmiştir.⁵²

⁴³ Vâhidî, *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân*, 467-468; ayrıca bk. Muhammed Yûsuf es-Sâlihî eş-Şâmî, *Sübûlü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*, thk. Mustafâ Abdülvâhid (Kahire: Vizâretü'l-Evkâf el-Meclisü'l-A'lâ li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1418/1997), 2/472-474.

⁴⁴ Geniş bilgi için bk. Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, 23/421-422; Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 28/40-55; Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 3/188; Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf Ebî Zeyd es-Seâlibî el-Mâlikî, *Tefsîrû's-Seâlibî el-müsemmâ bi'l-Cevâhiri'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân*, thk. 'Alî Muhammed Mu'avvad vd. (Beyrut: İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî - Müessesetu't-Târîhi'l-'Arabî, 1418), 5/512-513; Muhammed b. Alî b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*, nşr. Yûsuf el-Gûş (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1428/2007), 1551-1552.

⁴⁵ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 28/40-41.

⁴⁶ Seâlibî, *Tefsîrû's-Seâlibî*, 5/512.

⁴⁷ Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 1/448.

⁴⁸ Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 1/449.

⁴⁹ Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib b. Atyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü'l-vecîz fî tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*, thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1422/2001), 8/368.

⁵⁰ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, 16/15.

⁵¹ Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Mâverdî el-Basrî, *en-Nüket ve'l-'uyûn Tefsîru'l-Mâverdî*, nşr. es-Seyyid b. Abdumaksûd b. Abdurrahîm (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye-Müessesetu'l-Kütübi's-Sekâfiyye, ts.), 6/63.

⁵² Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyûn*, 6/65.

Yine mezkûr sûrenin 10. âyetiyle amaçlanan kişinin Velîd olduğu ileri sürülmüştür.⁵³ Yukarıdaki âyetlerde; yalan yemin, incitici söz söyleme, dedikodu, hayra engel olma, sınır tanıma, günah işleme gibi fena alışkanlıklar yerilmektedir. Bu kınama, bir anlamda kulun birey ve toplumla ilgili ahlaki erdemlere sahip olması gerekliliğine de işaret etmektedir. Hz. Peygamber şahsında telkin edilen “*Boyun eğme*” uyarısı, herkesi kapsayan⁵⁴ bir ikaz olarak kabul edilebilir.

1.1.2. Velîd’in Akıbeti

Velîd’in akıbetiyle ilgili kaynaklardan elde edilen verilere göre; bir defasında Cebrâil, Hz. Peygamber Beytullah’ı tavaf ederken yanına gelmiş, o vakit Velîd her ikisinin önünden geçmiş, Cebrâil de Velîd’in yıllar önce oluşan topuğundaki yara izine işaret etmiş, o yara kötüşmüş ve Velîd bu yüzden ölmüştür.⁵⁵ İbn Abbâs; bir rivayette Velîd’in Huzâa kabilesinden okuna tüy yerleştiren bir adama rastladığını ve adamın attığı oklardan birinin Velîd’in damarına denk gelip kestiğini,⁵⁶ başka bir rivayette ise Velîd’in Huzâa oğullarından bir adamın ucuna tüy yerleştirip güneşin altında bıraktığı oklarına rastladığını, bu oklara bastığını, kırılanlardan birinin kendisine takıldığını, okun damarına isabet ettiğini ve bu yüzden öldüğünü belirtmiştir.⁵⁷ Yine iki zayıf isnâdla İbn Abbâs’a dayandırılan başka bir rivayette ise Allah’ın Hz. Peygamber’le alay edenlere Cebrâil’i musallat edip onları öldürmesini emrettiği, Cebrâil’in Velîd’i tökezlettiği, bir okun Velîd’in ayağına denk geldiği ve sonunda dışkısının burnundan çıktığı ifade edilmiştir.⁵⁸ İbn Ebî Hâtim’in (öl. 327/938) Rebî’ b. Enes’ten (öl. 139/756) naklen tahrir ettiğine göre; Hz. Peygamber’le alay edenler beş kişiydi. Birisi de Velîd idi. Allah, Hz. Muhammed’i bir gecede onlardan kurtarmış ve onları değişik azap şekilleriyle helak etmiştir. Alay edenlerin her birine bir çeşit azap isabet etmiştir. Velîd’e gelince, o Huzâa kabilesinden ok atan bir adama rastlamış, adamın yanından çalım satarak geçerken kendisine bir ok denk gelmiş, bu ok damarını kesmiş ve bundan dolayı ölmüştür.⁵⁹ Katâde ve İbn Abbâs’ın mevlâsı Miksem’den (öl. 101/719) gelen bir rivayette, bir keresinde Velîd’in düştüğü, bir okun elbisesine takıldığı, oturduğu sırada damarının kesildiği ve akabinde kan kaybedip öldüğü ileri sürülmüştür.⁶⁰ Ayrıca Velîd’in Bedir Savaşı’nda burnundan kılıçla yaralandığı ve yara izinin kaldığı da söylenmiştir.⁶¹ Süyûtî, Hicr Sûresi’nin 95. âyetinde sözü edilen ve aralarında Velîd’in de bulunduğu alaycıların Bedir’de⁶² veya Bedir Savaşı’ndan önce normal ölümle yahut hastalık nedeniyle öldüklerine⁶³ dair rivayetleri nakletmiştir.

⁵³ Ebû Alî el-Fadl b. el-Hasen et-Tabersî, *Mecma’u’l-beyân fi tefsiri’l-Kur’ân* (Beyrut: Dâru’l-Murtazâ, 1427/2006), 10/67.

⁵⁴ Elmahlı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 8/271.

⁵⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1/410.

⁵⁶ Taberânî, *el-Mu’cemü’l-evsat*, 5/173 (No. 4986); Beyhakî, *Delâ’ilü’n-nübüvve*, 2/318; ayrıca bk. Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr*, 8/660.

⁵⁷ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Delâ’ilü’n-nübüvve*, 1/271; ayrıca bk. Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr*, 8/658.

⁵⁸ Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr*, 8/658-659.

⁵⁹ Geniş bilgi için bk. Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr*, 8/663-664.

⁶⁰ Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr*, 8/665.

⁶¹ Tabersî, *Mecma’u’l-beyân*, 10/69.

⁶² Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr*, 8/660.

⁶³ Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr*, 8/661.

Vâkıdî'nin (öl. 207/823) anlattığına göre; Velîd, doksan beş yaşında, hicretten üç ay sonra veya yakın bir zaman diliminde ölmüş ve Hacûn Mezarlığı'na gömülmüştür.⁶⁴ Öte yandan Sıbt İbnü'l-Cevzî, Vâkıdî'nin Velîd hakkında anlattıklarının benzerini zikrettikten sonra şöyle demiştir: Velîd, can çekişirken baş ucuna Ebû Cehil gelip oturdu. Velîd, aşırı korku ve endişe içindeydi. Ebû Cehil, ona Kureyş'in efendisi olduğu için endişe duymamasını, uzunca yaşadığını ve nice kahramanlıklarının bulunduğunu söyledi, başarılarını tek tek saydı. Velîd, kendisinin ölümden değil Mekke'de İbn Ebî Kebşe'nin (Hz. Muhammed) dininin üstün kılınmasından korktuğunu dile getirdi. O vakit Ebû Süfyân b. Harb (öl. 31/651-52), onun baş ucunda oturuyordu ve kendisine kaygılanmamasını, kendisinin Mekke'de İslâm'ın asla üstün olmayacağını kefilî olduğunu belirtti. Ardından Velîd öldü. O yıl Hz. Peygamber, âşûrâ günü oruç tuttu ve âşûrâ orucunu tutmayı da emretti.⁶⁵

Mukâtil, Velîd'in yedi erkek evladının olduğunu, oğullarından üçünün yani Hâlid b. Velîd (öl. 21/642), Hişâm b. el-Velîd (öl.?) ve Umâre b. el-Velîd'in (öl.?) Müslüman olduklarını,⁶⁶ Müddessir Sûresi'nin 13. âyeti nâzil olduktan sonra Velîd ölünceye kadar malında ve çocuklarında azalma görüldüğünü belirtmiştir.⁶⁷ İbn Hacer el-Askalânî (öl. 852/1449) ve Şehâbeddin Mahmûd Âlûsî (öl. 1270/1854), eserlerinde Umâre b. el-Velîd'in Müslüman olmadığı ve kafir olarak öldüğü bilgisini aktarmışlardır.⁶⁸ *el-Keşf ve'l-beyân*'ın muhakkiki Salâh b. Sâlim Bâ Osmân'a göre de doğru olan Umâre'nin Müslüman olmadığı ve kafir olarak öldüğüdür.⁶⁹ Kanaatimizce de o, kafir olarak ölmüştür.

1.2. Ebû Cehil b. Hişâm (öl. 2/624)

Tam adı, Ebû'l-Hakem Amr b. Hişâm b. el-Mugîre b. Abdillâh b. Amr (Ömer) b. Mahzûm'dur.⁷⁰ Kureyş'in Mahzûm Oğulları'ndandır.⁷¹ Daha önce künyesi Ebû'l-Hakem iken, Hz. Peygamber tarafından Ebû Cehil olarak değiştirilmiştir.⁷² Hakkında Hz. Peygamber, "Her ümmet için bir firavun vardır. Bu ümmetin firavunu da Ebû Cehil'dir." buyurmuştur.⁷³ Hz. Muhammed'in azılı düşmanlarından.⁷⁴ Rasûlullâh'a ve ashâbına çokça eziyette bulun-

⁶⁴ Belâzürî, *Kitâbu Cümeli min Ensâbi'l-Eşrâf*, 1/152.

⁶⁵ Sıbt İbnü'l-Cevzî, *Mir'âtü'z-zamân*, 3/188-189.

⁶⁶ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 28/44; ayrıca bk. Seâlibî, *Tefsîrû's-Seâlibî*, 5/512.

⁶⁷ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 28/44; ayrıca bk. Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd el-Begavî, *Tefsîrû'l-Begavî (Me'âlimü't-tenzîl)*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. (Riyad: Dâru Taybe, 1409), 8/267; Seâlibî, *Tefsîrû's-Seâlibî*, 5/512.

⁶⁸ İbn Hacer, *el-İsâbe*, 5/216; Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Mahmûd el-Âlûsî el-Bağdâdî, *Rûhu'l-me'ânî fî tefsîri'l-Kur'âni'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.), 29/122.

⁶⁹ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, (dip. 3), 28/44.

⁷⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/710; ayrıca bk. Belâzürî, *Kitâbu Cümeli min Ensâbi'l-Eşrâf*, 1/141; Ebû Ca'fer Muhammed b. Habîb İbn Ümeyye b. Amr el-Hâşimî el-Bağdâdî, *Kitâbü'l-Muhabber*, thk. Ilse Lichtenstädtter (Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1361/1924), 161.

⁷¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/481, 710.

⁷² Belâzürî, *Kitâbu Cümeli min Ensâbi'l-Eşrâf*, 1/141.

⁷³ Muhammed b. İshâk el-Muttalibî (İbn İshâk), *Kitâbü's-Siyer ve'l-megâzî*, thk. Süheyl Zekkâr (b.y.: Dâru'l-Fikr, 1398/1978), 4/210; Belâzürî, *Kitâbu Cümeli min Ensâbi'l-Eşrâf*, 1/141, 357.

⁷⁴ bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/298. 313, 388; Belâzürî, *Kitâbu Cümeli min Ensâbi'l-Eşrâf*, 1/141-143, 146.

muştur.⁷⁵ O, bir defasında Ukbe b. Ebî Muayt'a (öl. 2/624) Hz. Peygamber Kâbe'de namaz kılariken secdeye vardığında iki omuzunun üzerine deve leşi attırmıştır.⁷⁶ Yine o, Ammâr b. Yâsir'in (öl. 37/657) annesi Sümeyye'yi (r.anhâ) (öl. 615 [?]) edep yerinden mızraklayarak öldürmüştür.⁷⁷ Ayrıca Kureyş'in asilleri, Hz. Peygamber'in Medine'ye hicret edeceği gece öldürülmesi için suikast planını istişare etmek üzere Dârünnedve'de toplanmışlardır. Bu planı yapan kişilerden biri, Ebû Cehil'dir.⁷⁸ Bir de o, Bedir'de müşrik ordusunun erzak gereksinimini karşılayanlardan birisidir.⁷⁹ Hz. Peygamber, İslâm'ın Ebû Cehil'le güçlendirilmesi için Allah'a dua etmişse⁸⁰ de o küfrü tercih etmiştir.

1.2.1. Hakkında İnen Âyetler

Hakkında en çok âyet inen müşriklerden birisi, Ebû Cehil'dir. Vâhidî'nin söz konusu eseri bağlamında yaptığımız araştırmaya göre hakkında otuz (30) âyet inmiştir. Bazıları şunlardır:

1.2.1.1. el-En'âm 6/108: *“Allah'tan başkasına tapanlara sövmeyin; onlar da bilmeden, sınır aşp Allah'a sövmesinler. Böylece biz her ümmete kendi işlerini süslü gösterdik. Sonunda dönüşleri rablerindenir. O, ne yaptıklarını kendilerine haber verecektir.”* Bir defasında Ebû Cehil, Rasûlullâh'la karşılaşmış ve O'na, ilahlarına sövmeyi bırakmasını yoksa kendilerinin de Rasûlullâh'ın taptığı ilaha söveceklerini söylemiştir. Peşinden Allah, hakkında bu âyeti indirmiştir. Sonrasında Hz. Peygamber, onların ilahlarına kötü söz söylemekten geri durmuş ve onları Allah'a davet etmiştir.⁸¹ Yukarıdaki âyette, “sövmeyin” hitabının sadece Hz. Peygamber'e değil genel olarak müminlere yöneltildiği anlaşılmakta ve sövmenin yapılması durumunda müşriklerin karşı tepki verebileceği ortaya konmaktadır. Zira burada, müminleri müşriklerin ilahlarına, inançlarına ve kutsal saydıklarına sövmekten, hakaret etmekten, çirkin sözler söylemekten sakındırma söz konusudur. Böylesi bir tutum, müminlerin ahlakıyla bağdaşmayacağı gibi muhataplarla inatlaşmaya ve öfkeye sebebiyet verebilir.⁸² Dolayısıyla müminlere yaraşan, her zaman edep ve ahlak çerçevesinde hareket etmektir.

1.2.1.2. el-Enfâl 8/19: *“Siz (ey müşrikler), eğer fetih istiyorsanız fetih size gelmiştir. Eğer vazgeçerseniz bu sizin için en iyi olanıdır, eğer dönerseniz biz de döneriz. Cemaatiniz çok da olsa size hiçbir fayda sağlamaz; zira Allah, müminlerle beraberdir.”* Âyetteki mezkûr zaferi isteyen kişi, Ebû Cehil'dir. Ebû Cehil, kavmi ile karşılaştığında akrabasıyla ilişkisini tamamen koparan, bilmediklerini kendilerine getiren kim ise sabah erkenden onu yok etmesi

⁷⁵ İzzüddîn Ebû'l-Hasen Alî b. Ebî'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdilkerîm b. Abdilvâhid eş-Şeybânî İbnü'l-Esîr el-Cezerî, *el-Kâmil fi't-târîh*, thk. Ebî'l-Fidâ Abdullâh el-Kâdî (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1407/1987), 1/594.

⁷⁶ Belâzürî, *Kitâbu Cümeli min Ensâbi'l-Eşrâf*, 1/141.

⁷⁷ Alî b. Hazm el-Endelüsî, *Cevâmî 'u's-sîre ve hamsü resâile uhrâ*, thk. İhsân Abbâs - Nâsîrüddîn el-Esed (Mısır: Dâru'l-Me'ârif, ts.), 54.

⁷⁸ bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/480-482.

⁷⁹ İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, 154.

⁸⁰ Hz. Peygamber, *“Allah'ım, İslam'ı Ebû Cehil b. Hişâm ya da Ömer b. el-Hattâb eliyle güçlendir.”* diye dua etmiştir. Hz. Ömer, ertesi günün sabahı Rasûlullâh'a varıp Müslüman olmuştur. bk. Ebû İsâ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *el-Câmiu'l-kebîr*, thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1996), “Menâkıb”, 17 (No. 3683).

⁸¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/357.

⁸² Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 4/134.

için Allah'a niyazda bulunmuştur. Akabinde Allah, bu âyeti indirmiştir.⁸³ Bu âyetteki fetihten kasıt; zafer, yardım veya Allah'ın hükmü olabilir. Burada bir taraftan müşriklerin kendilerine meydan okunmak suretiyle dün olduğu gibi bugün de yarın da saldırgan tutumlarıyla zafer adına gösterdikleri tüm çabalarının boşa çıkacağı, besledikleri emellerin tersine döneceği, yenilecekleri ve Allah'ın yardımıyla her zaman zaferin müminlerce elde edileceği vurgulanmıştır. Diğer taraftan müşriklerin inkârcı tutumlarından dönmeleri konusunda onlara bir çağrı mevzubahistir.⁸⁴ Bununla birlikte Allah'ın müminlerin yanında olacağını belirtmesi, müminlere cesaret vermesi ve topluca canlanmaları bakımından dikkate şayandır.

1.2.1.3. ed-Duhân 44/43-46, 49: “Gerçekten zakkum ağacı günahkârın yemeğidir. O, karınlarda, fokurdayan su örneği kaynayan bir tortu gibidir.” 43-46. âyetlerin; Allah'ın Kureyşlileri korkutmak amacıyla zakkum ağacını zikrettiğinde, Ebû Cehil'in bu ağaçla istihza etmesi üzerine onun hakkında indiği ileri sürülmüştür.⁸⁵ Katâde de aynı sûrenin 49. “*Tat bakalum; hani sen, güçlü ve itibarlıydın.*” âyetinin yine Ebû Cehil hakkında nazil olduğunu belirtmiştir.⁸⁶ Bu 49. âyette sözü edilen ceza, Allah'ın izzet ve saygınlığı olmayan kişilere vereceği cezadır.⁸⁷ Burada dünyada kendisini kuvvetli ve değerli addeden Ebû Cehil ve onun gibilerine, ahiretteki akıbetlerinin ne olacağıyla ilgili korku salmanın hedeflendiği söylenebilir. Ebû Cehil'in Zakkum ağacıyla alay etmesi örneğinde olduğu gibi burada ve başka âyetlerde,⁸⁸ kutsal değerlerle alay etmek kınanmıştır.

1.2.1.4. el-Alak 96/9-19: “Gördün mü, bir kulu namaz kılarlarken yasaklayanı? ... O hemen meclisini çağırсын. Biz de zebânileri çağıracağız! Sakın ona boyun eğme! (Rabbine) secde et ve yaklaş.” İbn Hişâm (öl. 218/883), bu âyetlerin Ebû Cehil hakkında indiğini söylemiştir.⁸⁹ Vâhidî, Alak Sûresi'nin 17-19. âyetlerinin Ebû Cehil hakkında nazil olduğunu belirttikten sonra İbn Abbâs'ın şu kavlini aktarmıştır: Bir keresinde Hz. Peygamber, namaz kılarlarken Ebû Cehil yanına gelmiş ve kendisine “Sana bunu yasaklamamış mıydım?” demiştir. Hz. Peygamber, ona yönelmiş ve çıkmıştır. Bunun üzerine Ebû Cehil, kendisinin herkesten daha çok taraftarı olduğunu söyleyerek Hz. Peygamber'i tehdit etmiştir. Sonrasında Allah, Alak Sûresi'nin 17-18. âyetleri indirmiştir. Vallahi eğer Ebû Cehil taraftarlarını çağırıyorsa, Allah'ın zebânileri de onları hemen oracıkta yakalayacaklardı.⁹⁰ Çoğu müfessire göre 9-14. âyetler, Ebû Cehil'e yapılan bir tenkit ve ikazdır. Fakat bunları, tüm insanlığa yönelik bir uyarı olarak görmek mümkündür.⁹¹ “Bir kulu namaz kılarlarken yasaklayanı.” 9-10. âyetler ise lafzen, inananları ibadet etmekten bilfiil engelleme girişimine işaret etmektedir. Yukarıdaki âyetlerin içeriği, bu alıkoyma teşebbüsünün esasen tarihsel bir olayın yahut bir durumun öte-

⁸³ Vâhidî, *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân*, 237-238.

⁸⁴ Derveze, *et-Tefsîru'l-hadîs*, 7/22-23; ayrıca bk. Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 6/206-208.

⁸⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/362; ayrıca bk. Belâzürî, *Kitâbu Cümeli min Ensâbi'l-Eşrâf*, 1/144.

⁸⁶ Vâhidî, *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân*, 392; ayrıca bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-mübeyyin limâ tezammenehû mine's-sünneti ve âyi'l-furkân*, thk. Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Turkî vd. (Beirut: Müessesetu'r-Risâle, 1427/2006), 19/135.

⁸⁷ Seyyid Kutub, *Fî zilâli'l-Kur'ân* (Kahire-Beyrut: Dâru's-Şurûk, 1423/2003), 3217.

⁸⁸ bk. el-Mâide 5/57; et-Tevbe 9/65 vd.

⁸⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/311; ayrıca bk. Belâzürî, *Kitâbu Cümeli min Ensâbi'l-Eşrâf*, 1/142; Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, 24/533.

⁹⁰ Vâhidî, *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân*, 485.

⁹¹ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, 5/654.

sinde olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla bu teşebbüs, dinin sosyal yaşamı biçimlendirme fonksiyonuna boyun eğmeme girişimlerinin tümünü kapsamaktadır⁹² denebilir.

1.2.2. Ebû Cehil'in Akıbeti

Yetmiş yaşında iken öldürülen⁹³ Ebû Cehil'in akıbetine dair kaynaklarda çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Birinde İkrime, şöyle demiştir: Allah, Ebû Cehil'i Bedir günü katletmiş, aşağılamış ve sarf ettiği söz sebebiyle kınamıştır. Hakkında “*Tat bakalım; hani sen, güçlü ve itibarlıydın.*”⁹⁴ âyeti inmiştir.⁹⁵ Nitekim Duhân Sûresi, Mekkî'dir.⁹⁶ Bedir Gazvesi de hicretin 2. yılında Ramazan ayının on yedinci cuma sabahı vuku bulmuştur.⁹⁷ Bu savaşta yetmiş müşrik öldürülmüş, yetmiş kişi de esir alınmıştır.⁹⁸ Ebû Cehil, katledilen müşriklerden altmış dokuzuncu kişiydi.⁹⁹ Dolayısıyla Allah'ın böylece Ebû Cehil'in akıbetini daha önceden haber verdiği söylenebilir. Öte yandan Muâz b. Amr b. el-Cemûh (öl. 25/645 [?]), Bedir Gazvesi'nde ilk darbeyi vurarak Ebû Cehil'i yaralayıp ayağını koparmıştır. Bunu gören Ebû Cehil'in oğlu İkrime, Muâz'ın eline kılıçla vurmuş ve kesmiştir. Muavviz b. Afrâ (öl.?) ise Ebû Cehil'i ağır bir şekilde yaralamış ve onu son nefesinde terk etmiştir. Ancak Hz. Peygamber, savaşta ölenler arasında Ebû Cehil'in araştırılmasını emrettiğinde Abdullâh b. Mesûd (öl. 32/652-53) onu bulmuş, derhal öldürmüş ve başını koparmıştır.¹⁰⁰ Bundan başka Ebû Cehil'in Muâz b. Amr b. el-Cemûh tarafından katledildiği ve İkrime'nin Muâz b. Amr'ın elini kestiği,¹⁰¹ meleklerin ve İbn Mes'ûd'un Ebû Cehil'in katlinde ortak olduğu¹⁰² ile ilgili rivayetler vardır. Ayrıca bazı kitaplarda Bedir'de öldürülen Ebu Cehil'in kılıcının Hz. Peygamber eliyle ganimet olarak Muâz b. Amr b. el-Cemûh¹⁰³ yahut Abdullâh b. Mesûd'a¹⁰⁴ verildiğine dair bilgiler de yer almaktadır.

Yine İbn Mesûd; bir rivayette Hz. Peygamber'in Beytullâh'a yönelip Ebû Cehil'in de aralarında bulunduğu yedi veya altı Kureyşli hakkında beddua ettiğini, Allah'a yemin ederek bu kişilerin Bedir'de helak olduklarını gördüğünü, güneşin bedenlerini şişirdiğini ve o günün

⁹² Muhammed Esed, *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*, çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk (İstanbul: İşaret Yayınları, 2015), 1460.

⁹³ Belâzürî, *Kitâbu Cümeli min Ensâbi'l-Eşrâf*, 1/147.

⁹⁴ ed-Duhân 44/49.

⁹⁵ Vâhidî, *Esbâbü'n-nüzûli'l-Kur'ân*, 392; ayrıca bk. Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 19/135.

⁹⁶ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, thk. Abdullâh Mahmûd Şehâte (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1423/2002), 3/815.

⁹⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/626; Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed b. Abdilberr, *el-İstî'âb fî ma'rifeti'l-ashâb*, thk. Alî Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1412/1992), 1/43.

⁹⁸ Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbüri, *Sahîhu Müslim*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki (Kahire - Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabîyye - Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1412/1991), “el-Cihâd ve's-Siyer”, 58.

⁹⁹ Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Ömer İbn Kesîr ed-Dımaşkî, *Tefsîru'l-Kur'ân'il-azîm*, nşr. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1419/1998), 4/23.

¹⁰⁰ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/710-711; ayrıca bk. Belâzürî, *Kitâbu Cümeli min Ensâbi'l-Eşrâf*, 1/357-358.

¹⁰¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh el-Hâkim en-Nisâbüri, *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*, thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1422/2002), 3/480 (No.5792).

¹⁰² Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil İbn Ömer b. Kesîr el-Kuşeyrî ed-Dımaşkî, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî (Cize: Dâru Hicr, 1417/1997), 5/141.

¹⁰³ Belâzürî, *Kitâbu Cümeli min Ensâbi'l-Eşrâf*, 1/357.

¹⁰⁴ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 5/141.

sıcak olduğunu,¹⁰⁵ başka bir rivayette ise Rasûlullâh'ın beddua ettiği söz konusu kişilerin öldürüldükten sonra -Ümeyye b. Halef veya Übey b. Halef hariç- Bedir'deki kuyulardan birine atıldıklarını söylemiştir.¹⁰⁶ Dolayısıyla bu durum, Hz. Peygamber'in bedduasının gerçekleştiğini akla getirmektedir. Diğer taraftan başka bir görüşe göre Hac Sûresi'nin 47. âyeti; “*Allah'im! Eğer bu, senin katından gelmiş bir hakikat ise gökten üzerimize taş yağdır veya bize acı veren bir azap ver!*”¹⁰⁷ diyen Ebû Cehil hakkında inmiştir. Zeccâc (öl. 311/923), azabı çarçabuk arzulayanlara Allah'ın hiçbir şeyin kendisinden kaçamayacağını bildirdiğini ve söz konusu 47. âyetin bir emaresi olarak azabın dünyada iken onları Bedir günü yakaladığını söylemiştir.¹⁰⁸ Bu bağlamda gelen nakillere göre Hz. Peygamber; Bedir Gazvesi'nde kendisine Ebû Cehil'in kellesi getirildiğinde iki rekât namaz kılmış, huşu ile secdeye kapanmış,¹⁰⁹ Ammâr b. Yâsir'e “*Allah, annenin katilini katletmiştir.*” buyurmuş¹¹⁰ ve Bedir'den geçerken topraktan çıkan bir adam gördüğünü, başka bir adamın ona toprakta kayboluncaya kadar kamçısıyla vurduğunu ve bu eylemin yinelenildiğini defalarca tekrarlayan kişiye “*İşte o, Ebû Cehil b. Hişâm'dır. Kıyamet gününe kadar böyle azap görecektir.*” diye cevap vermiştir.¹¹¹ Görüldüğü üzere Ebu Cehil'in Bedir savaşında öldürüldüğüne dair bir ittifak söz konusudur.

1.3. Nadr b. el-Hâris (öl. 2/624)

Tam adı, en-Nadr b. el-Hâris b. Alkame b. Kelede b. Abdimenâf b. Abdiddâr b. Kusay el-Kureşî'dir.¹¹² Kureyş'in şeytanlarından, Rasûlullah'a eziyet verip düşmanlık gösterenlerden ve Kureyş'in en iyi hatiplerinden birisidir.¹¹³ Rasûlullah'ın Medine'ye hicret edeceği gece, Kureyş'in ileri gelenlerinin O'nun durumunu istişare etmek üzere Dârünnedve'de yaptıkları toplantıya iştirak etmiştir.¹¹⁴ Bedir Gazvesi'nde müşrik ordusunun gıda/yemek ihtiyacını karşılayanlardan birisidir.¹¹⁵ Sahâbî Nudayr b. el-Hâris'in (öl. 15/636) kardeşidir.¹¹⁶

1.3.1. Hakkında İnen Âyetler

Nadr, hakkında en çok Kur'ân âyeti inen müşriklerden birisi olup birçok âyetin iniş sebeplerini onun eylemleriyle ilişkilendirmek olası görünmektedir. Bu hususta İbn Abbâs, Nadr hakkında sekiz âyetin indirildiğini söylemiştir. Birisi Kalem Sûresi'nin 15. veya Mutfâfîn Sûresi'nin 13. âyeti olmak üzere içinde “*الأساطير من القرآن/Kur'ân'dan masallar*” ifadesi

¹⁰⁵ Muhammed b. Sa'd b. Menî' ez-Zührî, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, thk. Alî Muhammed Ömer (Kahire: Mek-tebetu'l-Hâncî, 1421/2001), 2/21; Müslim, *Sahîhu Müslim*, “el-Cihâd ve's-Siyer”, 110.

¹⁰⁶ Müslim, *Sahîhu Müslim*, “el-Cihâd ve's-Siyer”, 108.

¹⁰⁷ el-Enfâl 8/32.

¹⁰⁸ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 14/420.

¹⁰⁹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 5/142.

¹¹⁰ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 10/251.

¹¹¹ Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, 3/89-90; ayrıca bk. İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 5/142-143.

¹¹² bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/299, 710; Belâzürî, *Kitâbu Cümeli min Ensâbi'l-Eşraf*, 1/158; bazı kaynaklarda onun nesebi 'en-Nadr b. el-Hâris b. Kelede b. Alkame' şeklinde de verilmiştir. İbn İshâk, *Kitâbü's-Siyer ve'l-megâzi*, 4/200; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/299, 710; Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, 17/400; ancak İzzeddîn İbnü'l-Esîr ve Nevevî, onun nesebinin doğrusunun 'en-Nadr b. el-Hâris b. Alkame b. Kelede' olduğunu açıklamışlardır. İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 5/302; Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref en-Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-lugât*, nşr. Komisyon (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 2/126-127.

¹¹³ İbn İshâk, *Kitâbü's-Siyer ve'l-megâzi*, 4/201; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/300; Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, 17/400.

¹¹⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/480-481.

¹¹⁵ İbn Kuteybe, *el-Me'ârif*, 154.

¹¹⁶ İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 6/66; 8/10.

bulunan âyetlerdir.¹¹⁷ *Kitâbü's-Siyer ve'l-megâzî*'nin muhakkiki Süheyl Zekkâr, bu sekiz âyetin şunlar olduğu notunu düşmüştür: el-En'âm 6/25, el-Enfâl 8/31, en-Nahl 16/24, el-Mü'minûn 23/83, el-Furkân 25/5, en-Neml 27/68, el-Ahkâf 46/17, el-Kalem 68/15.¹¹⁸ Ayrıca Atâ b. Ebî Rebâh (öl. 114/732), Nadr hakkında on küsur âyetin nazil olduğunu da belirtmiştir.¹¹⁹ Vâhidî'nin mezkûr eseri özelinde yaptığımız araştırmada ise hakkında on (10) âyetin indiği tespit edilmiştir. Hakkında indirilen âyetlerden bazıları şunlardır:

1.3.1.1. el-Enfâl 8/31-32: “Kendilerine âyetlerimiz okunduğunda, ‘işittik! İstesek elbette biz de bunun benzerini söyleriz, bu öncekilerin masallarından başka bir şey değil’ dediler. Bir zamanlar da şöyle demişlerdi: ‘Allahım! Eğer bu, senin katından gelmiş bir hakikat ise gökten üzerimize taş yağdır veya bize acı veren bir azap ver!’” Allah, müşriklere Kur’ân benzeri bir kitap,¹²⁰ bir söz,¹²¹ bir sûre¹²² ya da on sûre getirmekle¹²³ meydan okumuştur. Buna mukabil Nadr, Allah’ın kitabı ve elçisi hakkında sözünü esirgemeyen müşriklere¹²⁴ İbn Cüreyc’den (öl. 150/767) gelen bir rivâyete göre o, Pers’e tüccar olarak gidip geliyor ve İbâd¹²⁵ kavmine uğruyordu. Bu topluluk, İncil’i okuyorlar, rükû ve secde ediyorlardı. Nadr, Mekke’ye geldiğinde Hz. Muhammed’i kendisine Kur’ân indirilmiş olarak buldu. O, rükû ve secde ediyordu. Bu yüzden Nadr’ın istesek elbette onun benzerini biz de söyleriz demesi üzerine 31. âyet nazil olmuştur.¹²⁶ Aynı şekilde 32. âyetin de Nadr hakkında indiği söylenmiştir.¹²⁷ Buradaki âyetlerin ifadelerinden; Nadr ve benzerlerinin Hz. Peygamber’e karşı ortaya koydukları iddiaların, ileri geri konuşmaların ve alaycı meydan okumaların söylemde öteye geçmediği anlaşılmaktadır. Onların ileri sürdüklerini ispat yerine küçümseme ve inatla sıra dışı taleplere başvurmaları, Kur’ân’ın benzerini getirmedeki acziyetlerinin bir işareti ve bu acziyetlerinin bir tasdiki olarak görülebilir. Üstelik gökten üzerlerine taş yağdırılmasını veya azabı istemeleri, hak ettikleri azabın bizzat kendileri tarafından kabul edildiğine yorulabilir.¹²⁸

1.3.1.2. el-Hac 22/47: “Onlar senden acele azap istiyorlar. Allah, vaadinden asla caymaz. Doğrusu rabbinin katındaki bir gün, saymakta olduklarınızın bin yılı gibidir.” Birçok müfessir, bu âyetin Nadr hakkında indiğini söylemiştir.¹²⁹ Gerçekten de Allah, verdiği sözü

¹¹⁷ İbn İshâk, *Kitâbü's-Siyer ve'l-megâzî*, 4/201; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/300; Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, 17/400.

¹¹⁸ İbn İshâk, *Kitâbü's-Siyer ve'l-megâzî*, (dip. 4) 4/201.

¹¹⁹ Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, 11/145.

¹²⁰ el-İsrâ 17/88.

¹²¹ et-Tür 52/33-34.

¹²² el-Bakara 2/23; Yûnus 10/38.

¹²³ Hûd 11/13.

¹²⁴ Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, 11/143.

¹²⁵ İbâd, Arapların içlerindeki farklı kabilelerinden Hıristiyanlık üzerine birleşmiş bir topluluktur. Kendilerinin “abîd” ile adlandırılmasından hoşlanmamışlar ve “تَحْنُ الْعِبَادِ / bizler, *ibâdiz*” demişlerdir. Hîre’ye yerleşmişlerdir. İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab*, thk. Abdullâh Alî el-Kebîr vd. (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.), “a-b-d”, 4/2777.

¹²⁶ Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, 11/142.

¹²⁷ Geniş bilgi için bk. Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, 11/144-145.

¹²⁸ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 4/226-227.

¹²⁹ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 18/383; Begavî, *Tefsîrü'l-Begavî*, 5/391; Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr fi 'ilmi't-tefsîr*, thk. Abdürrezzâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1422/2001), 3/243; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 14/420; Alâuddin 'Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî el-Hâzin, *Tefsîru'l-Hâzin el-müsemma Lübbâbü't-te'vil fi me'âni't-tenzil*, nşr. Abdusselâm Muhammed 'Alî Şâhin (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2004), 3/260.

Bedir günü yerine getirmiştir.¹³⁰ Bu âyette; Allah, meydan okurcasına başlarına çarçabuk azap gelmesini isteyen müşriklere vadettiği azabı gerçekleştireceğine dikkat çekmektedir. Tevil ehlinin geneline göre zikrolunan bin gün, Allah'ın dünyayı yarattığı günlerdir. Allah, o günlere bir süre takdir etmiştir. O günlerden her bir gün, bin yıla denktir. Öte yandan Allah'ın kâındaki gün hesabı, süre ve vakti tayin amaçlı değil temsilen söylenmiş olabilir.¹³¹

1.3.1.3. el-Furkân 25/4-6: “İnkârcılar, ‘bu (Kur’an), ancak onun uydurduğu, başkalarının bu konuda kendisine yardım ettiği bir düzmedir’ dediler; böylece onlar bir haksızlık ve iftiraya başvurdular. Yine dediler ki: ‘Bu, onun başkalarına yazdırdığı, sabah akşam kendisine okunan öncekilerin masallarıdır!’ De ki: ‘Onu, göklerin ve yerin gizlerini bilen Allah indirdi. Doğrusu O çok bağışlayıcı, çok merhametlidir.’” Kelbî ve Mukâtil’e göre 4. âyetin iniş sebebi; Nadr’ın müşriklere, Muhammed ashâbına sadece Nadr’ın Rüstem ve İsfendiyar’la ilgili kavmine anlattıklarını söylüyor demesidir.¹³² İbn Abbâs, 5. âyette geçen “أَسَاطِيرُ الْأَوَّلِينَ / öncekilerin masalları” kavli ile Nadr’ın sarfettiği sözün murad edildiğini belirtmiştir. Zira Kureyş müşrikleri, Nadr’ın bu söylemi sebebiyle Kur’an’daki her şeyin öncekilerin masallarından ibaret olduğunu dile getirmişler ve Hz. Muhammed’e masalları başkalarına yazdırdı iftirasını atmışlardır.¹³³ Bununla birlikte 5. ve 6. âyetlerin Nadr hakkında indiği de ifade edilmiştir.¹³⁴ Bu âyetlerde konu edilen ve müşriklerce öne sürülen bu iddialar, onların saçmalıklarından başka bir şey değildir. Zira Allah, Kur’an’ı peygamberine indirdiğini açıklayarak böylesi gerçekdışı iftiraları geçersiz kılmıştır. Ayrıca 6. âyetteki Allah’ın affedici ve merhametli olduğu vurgusu, müşriklerin inkârcı tavırlardan vazgeçip tövbe ederek iman etmelerine bir çağrı olarak da düşünülebilir.¹³⁵ Zira Allah, her zaman tüm kullarına tövbe kapısını açık bırakmıştır.

1.3.1.4. Lokmân 31/6: “İnsanlardan kimileri vardır ki bilgisizce Allah yolundan saptırmak ve onu alay konusu etmek için eğlendirici sözler kullanırlar; işte bunlara alçaltıcı bir azap vardır.” Bu âyetin Nadr hakkında nazil olduğu söylenmiştir.¹³⁶ Zira o, Hîre’ye ticaret için gidiyor, Rüstem ve İsfendiyar’ın hikayelerini bulup satın alıyordu. Sonra gelip Mekke halkına; Muhammed, insanlara Âd ve Semûd kavimlerini anlatıyor, oysa bunlar Rüstem ve İsfendiyar’ın hikayelerinin aynısıdır diyordu.¹³⁷ Yahut ticaret için gittiği Pers’ten Acemlerin kitaplarını satın alıyor, onları Kureyşlilere anlatıyor ve akabinde “Muhammed, size Âd ve Semûd kavimlerini anlatıyorsa, ben de size Rüstem, Behrâm, Kısralar ve Hîre krallarının hikayelerini anlatıyorum.” diyordu. Kureyşliler de onun bu sözlerini güzel bulup Kur’an dinle-

¹³⁰ Sa‘lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 18/383; Begavî, *Tefsîrû’l-Begavî*, 5/391; Hâzin, *Tefsîru’l-Hâzin*, 3/260.

¹³¹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, 9/391-392.

¹³² Ebû’l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed el-Vâhidî, *et-Tefsîru’l-basît*, thk. Muhammed b. Sâlih b. Abdillâh el-Fevzân vd. (Riyad: Matbaatu Vizâreti’t-Ta’lîmî’l-Âlî, 1430), 16/407.

¹³³ İbn Atyyye el-Endelüsî, *el-Muharrerü’l-vecîz*, 6/418.

¹³⁴ Taberî, *Tefsîru’t-Taberî*, 17/399.

¹³⁵ Derveze, *et-Tefsîru’l-hadîs*, 3/50.

¹³⁶ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 3/432; Sa‘lebî, bunu Kelbî ve Mukâtil’in kavli olarak aktarmıştır. Sa‘lebî, *el-Keşf ve’l-beyân*, 21/186; Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf ‘an hakâiki gavâmidî’t-tenzil ve ‘uyûni’l-ekâvil fî vucûhi’t-te’vil*, nşr. Ebû Abdillâh ed-Dâni b. Münîr Âlû Zehvî (Beyrut: Dâru’l-Kitâbi’l-‘Arabî, 1427/2006), 3/370; Süyûtî, İbn Abbâs’dan nakletmiştir. Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr*, 11/614.

¹³⁷ Mukâtil b. Süleymân, *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*, 3/432.

meyi bırakıyorlardı.¹³⁸ Yine Nadr'ın, insanları saptırmak için şarkıcılar satın aldığı ileri sürülmüştür. O, İslâm'a girmek isteyen olursa onlardan birini bu kişiye musallat edip şarkıcıdan onu yedirmesini, içirmesini ve şarkılar söylemesini istiyordu. O kişiye de bu işin, Muhammed'in kendisini çağırıldığı namaz, oruç ve birlikte savaşmaktan daha iyi olduğunu söylüyordu.¹³⁹ Zira Nadr'ın asıl gayesi, insanların İslâm'a girmesine ve Kur'ân'ı dinlemesine engel olmak ve onları yoldan çıkartmak için eğlendirici sözler satın almaktı.¹⁴⁰ Bu âyette; Allah, söz konusu eylemi kınanmakta, böylesi bir tutum sergileyenleri suçlarına mutabık alçaltıcı bir azapla korkutmakta ve bunu tüm insanlığa haber vermektedir. Âyette geçen لهو الحديث/*lehve'l-hadîs* ifadesini, müfessirlerin ekseriyeti şarkı ile açıklamışlardır. Araştırmacı alimler ise anlamın genel olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹⁴¹ Dolayısıyla *lehve'l-hadîs* ile saptırma ve alay amacı güden her türlü sözün kastedilmiş olması mümkündür.

1.3.2. Nadr'ın Akıbeti

Nadr, Mikdâd b. Amr (öl. 33/653) tarafından Bedir'de esir alınmış, Üseyyil¹⁴² denilen yerde Rasûlullah'ın emriyle Ali (öl. 40/661) tarafından kılıçla boynu vurulmuştur.¹⁴³ Nitekim Mikdâd, esir aldığı Nadr'ı Allah'ın Rasûlü'ne getirince Hz. Peygamber, Ali'ye Nadr'ı öldürmesini emretmiştir. Bunun üzerine Mikdâd, Rasûlullâh'a Nadr'ın kendi esiri olup olmadığını sormuştur. Rasûlullâh, Mikdâd'ın Allah ve elçisi hakkında sözünü esirgemediğini buyurmuş ve Allah'ın Mikdâd'ı lütfuyla zenginleştirmesi için dua etmiştir.¹⁴⁴ Nadr'ın Safrâ mevkiinde öldürüldüğü de söylenmiştir.¹⁴⁵

Vâkîdî, bu olayı detaylandırarak şöyle aktarmıştır: Nadr, o gün Mikdâd tarafından esir alınmıştı. Hz. Peygamber, Bedir'den çıkınca -Üseyyil'de iken- kendisine esirler arz edildi. Rasûlullâh, uzun süre Nadr'dan gözlerini ayırmamıştı. Bunu fark eden Nadr, yanındaki bir adama Muhammed'in kendi katili olacağını ve O'nun gözlerinde ölümü gördüğünü anlattı. Bu adam, Nadr'e hâlinin sadece bir korkudan ibaret olduğunu söyledi. Sonra Nadr, akrabası Mus'ab b. Umeyr'den (öl. 3/625) yardım talep etti. Mus'ab, ona Allah'ın kitabı ve O'nun Peygamberi hakkında ileri geri konuştuğunu söyledi. Bunun üzerine Nadr, Mus'ab'dan kendisinin esirlerden biri gibi muamele görmeyi sağlamasını istedi ve şöyle dedi: Şayet öldürülürler ise öldürüleyim. Şayet onlara lütufta bulunulur ise bana da lütufta bulunulsun. Aralarındaki diyalog bir müddet daha devam etti. Sonunda Mikdâd, Nadr'ı Hz. Peygamber'e getirdi. O, Nadr'ın kılıçla öldürülmesini emrettikten sonra Mikdâd'a dua etti. Ali de Üseyyil'de Nadr'ın boynunu vurdu.¹⁴⁶ Öte yandan kaynaklarda, Nadr'ın kız kardeşi¹⁴⁷ veya kızı olduğu¹⁴⁸ belirti-

¹³⁸ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 21/186; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/370.

¹³⁹ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/370.

¹⁴⁰ Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 3/371.

¹⁴¹ Elmalılı, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 6/268.

¹⁴² Üseyyil, Medine'nin yakınında Bedir ile Safrâ vadisi arasında bir yerdir. Ebû Abdillâh Şihâbüddîn Yâkût b. Abdillâh el-Hamevî er-Rûmî el-Bağdâdî, *Mu'cemü'l-büldân* (Beirut: Dâru Sâder, 1397/1977), 1/94.

¹⁴³ Muhammed b. Ömer b. Vâkîd el-Vâkîdî, *Kitâbü'l-Megâzî li'l-Vâkîdî*, thk. Marsden Jones (Beirut: Âlemü'l-Kütüb, 1404/1984), 1/106-107; ayrıca bk. İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/710; Belâzürî, *Kitâbu Cümeli min Ensâbi'l-Eşrâf*, 1/160.

¹⁴⁴ Belâzürî, *Kitâbu Cümeli min Ensâbi'l-Eşrâf*, 1/162; diğer bir rivayet için ayrıca bk. Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, 11/143.

¹⁴⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/710; İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*, 6/66; 8/10.

¹⁴⁶ Geniş bilgi için bk. Vâkîdî, *Kitâbü'l-Megâzî li'l-Vâkîdî*, 1/106-107.

len Kuteyle'nin (öl.?) Nadr öldürüldükten sonra onun için ağlayarak mersiye okuduğu ve bu şiir Hz. Peygamber'e ulaştınca O'nun, şayet bu şiir kendisine Nadr'ın öldürülmesinden önce ulaşırdı ona elbette lütufta bulunacağını söylediği nakledilmiştir.¹⁴⁹ Bu konuda İzzeddîn İbnü'l-Esîr (öl. 630/1233) ve Nevevî (öl. 676/1277); İbn Mende (öl. 395/1005) ve Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin (öl. 430/1038) İbn İshâk'tan (öl. 151/768) rivayet ettiği, Nadr'ın Hz. Peygamber'le birlikte Huneyn Savaşı'na (8/630) tanıklık ettiği, Hz. Peygamber tarafından kendisine yüz deve verildiği ve müellefe-i kulûbdan olduğu bilgisinin yanlış olduğunu söylemiştir. Zira megâzî ve siyer ehli, onun Bedir Savaşı'nda kafir olarak öldürüldüğünde hemfikirdiler.¹⁵⁰ İbn Abbâs'a göre İsrâ Sûresi'nin 11. âyetinde pek aceleci olmakla nitelenen Nadr'dir. O, "Allah! Eğer bu, senin katından gelmiş bir hakikat ise gökten üzerimize taş yağdır veya bize acı veren bir azap ver!"¹⁵¹ demiş ve buna karşılık kendisine cevap verilerek esirken boynu vurulmuştur.¹⁵² Dahası pek çok müfessirin Nadr hakkında inen bazı âyetlerin tezahürünü, onun Bedir Savaşı'nda öldürülmesi olayıyla ilişkilendirdikleri müşahede edilmektedir.¹⁵³

1.4. Übey b. Halef (öl. 3/625)

Tam adı, Übey b. Halef b. Vehb b. Huzâfe b. Cumah'tır.¹⁵⁴ Rasûlullâh'a düşmanlık besleyip her türlü fenalığı yapan¹⁵⁵ Kureyş'in zındıklarından¹⁵⁶ ve ileri gelenlerindedir.¹⁵⁷ Uhud Gazvesi'nde Hz. Peygamber'i öldürmek için sözleşip ittifak eden dört Kureyşli'den birisidir.¹⁵⁸ Yine Uhud Savaşı'nda sahâbî Şemmâs b. Osmân'ı (öl. 3/625) o öldürmüştür.¹⁵⁹ Mus'ab b. Umeyr'i de onun öldürdüğü nakledilmiştir.¹⁶⁰ Ayrıca âmâ sahâbî İbn Ümmü Mektûm'un (öl. 15/636) Hz. Peygamber'e irşat için geldiğinde O'nun kendisiyle konuştuğu kişi de Übey'dir.¹⁶¹

1.4.1. Hakkında İnen Âyetler

Vâhidî'nin zikrolunan eseri bağlamında yaptığımız araştırmaya göre hakkında on dört (14) âyet inmiştir Burada doğrudan Übey yahut onun da içinde bulunduğu kişiler hakkında inen âyetlerin bazıları zikredilecektir.

¹⁴⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/42; Ebû'l-Fadl Ahmed b. Ebî Tâhir, *Belâgâtü'n-nisâ'*, thk. Ahmed el-Elfi (Kahire: Matbaatü Medreseti Vâlide Abbas el-Evvel, 1326/1908), 169; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 5/302; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-lugât*, 2/126.

¹⁴⁸ İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, 4/1904; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 5/302.

¹⁴⁹ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 2/42-43; ayrıca bk. Ahmed b. Ebî Tâhir, *Belâgâtü'n-nisâ'*, 169; İbn Abdilberr, *el-İstî'âb*, 4/1904-1905; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 5/302.

¹⁵⁰ İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, 5/302; Nevevî, *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-lugât*, 2/126-127.

¹⁵¹ el-Enfâl 8/32.

¹⁵² Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/479.

¹⁵³ Örneğin bk. el-Enfâl 8/32 için Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, 11/144; el-Hac 22/47 için Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 18/383; el-Hac 22/47 için Begavî, *Tefsîru'l-Begavî*, 5/391; el-İsrâ 17/11 için Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 2/479; el-Enbiyâ 21/37 ve el-Hac 22/47 için İbnü'l-Cevzî, *Zâdü'l-mesîr*, 3/191; 3/243; el-Hac 22/47 için Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmî'l-Kur'ân*, 14/420; el-Hac 22/47 için Hâzin, *Tefsîru'l-Hâzin*, 3/260.

¹⁵⁴ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/361; İbn Habîb, *Kitâbü'l-Muhabber*, 108.

¹⁵⁵ bk. İbn İshâk, *Kitâbü's-Siyer ve'l-megâzî*, 5/331; Vâkidî, *Kitâbü'l-Megâzî li'l-Vâkidî*, 1/250; İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/361-362.

¹⁵⁶ İbn Habîb, *Kitâbü'l-Muhabber*, 161.

¹⁵⁷ Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, 24/104; Beyhakî, *Delâ'ilü'n-nübüvve*, 2/278.

¹⁵⁸ Vâkidî, *Kitâbü'l-Megâzî li'l-Vâkidî*, 1/243-244.

¹⁵⁹ Vâkidî, *Kitâbü'l-Megâzî li'l-Vâkidî*, 1/300; İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2/40.

¹⁶⁰ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 5/367.

¹⁶¹ Abdürrezzâk es-San'ânî, *Tefsîru Abdürrezzâk*, 3/392; Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, 24/104.

1.4.1.1. en-Nahl 16/4: “İnsanı bir damla sudan yarattı; fakat görürsün ki o, yaratıcısına apaçık bir hasım oluvermiştir!” Vâhidî, Übey’in Hz. Peygamber’e çürümüş bir kemik getirip Muhammed’e, Allah’ın bu kemiği çürüdüktan sonra dirilteceğini mi sanıyorsun demesi üzerine bu âyetin onun hakkında indiğini söylemiştir.¹⁶² Burada Allah, insanı değersiz bir damla sudan yarattığına, kudretiyle onu büyütüp güçlendirdiğine dikkat çekmiş ve bazı kulların belli bir güce kavuştuktan sonra yaratılışını unutup gaflete düşerek kendisine karşı gelmesini kınamıştır.¹⁶³ Bu denli önemsiz bir şeyden yaratılan insanın, gün gelip kibrinden ötürü yaratıcısını inkâr etmesi ve düşmanı oluvermesi gerçekten şaşılacak bir şeydir. Bu âyetin, tüm insanlığa menşeyinin ne kadar basit bir maddeden olduğunu hatırlatma uyarısını¹⁶⁴ içerdiği söylenebilir.

1.4.1.2. el-Furkân 25/27-29: “O gün, zalim kişi ellerini ısırarak şöyle der: ‘Keşke peygamberle birlikte bir yol tutsaydım! Yazık bana! Keşke filancaı kendime dost edinmeseydim! Bana Kur’ân geldikten sonra, o kişi beni ondan saptırdı!’ İşte şeytan, insanı böyle yalnız ve yardımcısız bırakır.” Bir keresinde Übey’in yakın dostu Ukbe b. Ebî Muayt, Hz. Peygamber’le birlikte oturup onu dinlemişti. Bunu haber alan Übey, kendisine bunun doğru olup olmadığını sordu ve ona, şayet bir daha Muhammed’le birlikte oturursa veya onu dinlerse ya da O’nunla görüştüğünde yüzüne tükürmezse kesinlikle kendisiyle konuşmayacağını söyledi. Bunun üzerine Allah’ın düşmanı Ukbe, Rasûlullah’a bu çirkin eylemi yaptı. Akabinde Allah, her ikisi hakkında bu âyetleri indirmiştir.¹⁶⁵ Bu âyetlerde, dünyada birbirlerini dost edinen kafirlerin kıyamet günü karşılaşacakları hususlar tasvir edilmiştir.¹⁶⁶ Zalim kelimesi ile tüm zalimler kastedilmiştir. Zalimin o gün ellerini ısırması, gerçek bir ısırma değil öfkesi ve umutsuzluğundan kinaye olabilir.¹⁶⁷ Şeytanın zalimi yalnız ve yardımcısız bırakması, kafirlerin hayıflanmasının bir parçası veya Allah’ın bir ikazı olabilir.¹⁶⁸

1.4.1.3. Yâsîn 36/78: “Kendi yaratılışını unutup bize örnek vermeye kalkışıyor ve ‘şu çürümüş kemiklere kim hayat verecekmiş?’ diyor.” Birçok müfessir, bu âyetin Übey hakkında nazil olduğunu söylemişlerdir.¹⁶⁹ Zira o, bir defasında Hz. Peygamber’e çürümüş bir kemik parçasıyla gelmiş, onu ufalayıp havaya serpmiş ve çürümüş bu kemiği kim canlandırıcak demiştir. Bunun üzerine Hz. Peygamber, Allah’ın o kemiği canlandıracağını, sonra Übey’i öldüreceğini ve ateşe sokacağını buyurmuştur.¹⁷⁰ Başka bir rivayete göre Hz. Peygamber; Übey’e, öldükten sonra Allah’ın onu dirilteceğini, sonra da ateşe atacağını buyurmuştur. Peşinden Allah, hakkında Yâsîn Sûresi’nin 79. âyetini indirmiştir.¹⁷¹ Yine bu bağlamda aynı sûrenin ev-

¹⁶² Vâhidî, *Esbâbü nüzûli l-Kur’ân*, 285.

¹⁶³ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5/230.

¹⁶⁴ Mevdudî, *Tefhimu l-Kur’an*, 3/11.

¹⁶⁵ İbn Hişâm, *es-Sîretü’n-nebeviyye*, 1/361; ayrıca bk. Abdürrezzâk es-San’ânî, *Tefsîru Abdürrezzâk*, 2/453; Taberî, *Tefsîru t-Taberî*, 17/440-441.

¹⁶⁶ Derveze, *et-Tefsîru l-hadîs*, 5/77.

¹⁶⁷ Elmalılı, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 6/64.

¹⁶⁸ Mevdudî, *Tefhimu l-Kur’an*, 3/585.

¹⁶⁹ bk. Yahyâ b. Sellâm et-Teymî el-Basrî el-Kayrevânî, *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, thk. Hind Şelebî (Beyrut: Dâru’l-Kütübî’l-İlmiyye, 1425/2004), 2/820; Abdürrezzâk es-San’ânî, *Tefsîru Abdürrezzâk*, 3/87; Taberî, *Tefsîru t-Taberî*, 19/486; Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî ez-Zeccâc, *Me’âni l-Kur’ân ve i’râbuh*, thk. Abdülcelîl Abduh Şelebî (Beyrut: ‘Âlemu’l-Kütüb, 1408/1998), 4/295; Sa’lebî, *el-Keşf ve l-beyân*, 22/310.

¹⁷⁰ Taberî, *Tefsîru t-Taberî*, 19/486; ayrıca bk. Abdürrezzâk es-San’ânî, *Tefsîru Abdürrezzâk*, 3/87.

¹⁷¹ Yahyâ b. Sellâm, *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*, 2/820.

velki 77. âyetinde geçen *الْإِنْسَانُ*/insan lafzı ile Übey'in kast olunduğu da ileri sürülmüştür.¹⁷² Zikri geçen âyette, kendi yaratılışını düşünmeyi terkedip örnek vermeye yeltenen kişinin tutumu kınanmıştır. 78. âyette sorulan soruya, sonraki 79-83. âyetlerle cevabının verilmesi ve muhatabın bu şekilde etkileyici bir üslupla susturulması son derece dikkat çekicidir.

1.4.1.4. el-Hümeze 104/1: “Arkadan çekiştiren, kaş-göz işareti yapıp alay edenlerin vay hâline!” Bu âyetin Übey hakkında nazil olduğu belirtilmiştir.¹⁷³ Muhammed b. İshâk (öl. 151/768), kendilerinin Hümeze Sûresi'nin Übey hakkında indiğini hâlâ işittiklerini söylemiştir.¹⁷⁴ Ayrıca bu âyetin ya Cemîl b. Âmir el-Cumahî (öl.?) ya Ahnes b. Şerik es-Sekafi (öl.?) yahut Velîd b. el-Muğîre hakkında nazil olduğu ya da çoğu müfessire göre onun tahsis yapmaksızın umuma hamledildiği söylenmiştir.¹⁷⁵ Bu âyette, birini arkadan çekiştirmek ve kaş-göz hareketiyle aşağılamak yerilmiştir. Bu çirkin davranışları yapanlar, ateşe atılmakla korkularak sert biçimde uyarılmıştır. Zira sonraki 4-9. âyetlerde, böylesi ahlaka sahip olanların ahirette ateşe atılacakları bildirilmiştir.

1.4.2. Übey b. Halef'in Akıbeti

Übey, Bedir Gazvesi esirleri arasında bulunan oğlunun fidyesini ödemek için Medine'ye geldiğinde Hz. Peygamber'e, kendisine ait bir atı olduğunu, onu her gün bir miktar mısırla beslediğini ve atının üzerindeyken Rasûlullâh'ı öldüreceğini söylemiştir. Bunu işiten Rasûlullâh, aksine Allah'ın izniyle bizzat kendisinin Übey'i kendi atının üzerindeyken öldüreceğini buyurmuştur. Ayrıca Übey'in bu sözü Mekke'de bulunduğu sırada söylediği ve daha sonra bu sözün Hz. Peygamber'e Medine'de ulaştığı da söylenmiştir. Gün gelip çatmış Übey, Uhud Savaşı'nda Hz. Peygamber'i öldürmek için atını dört nala koşturup avazı çıktığı kadar nara atarak “Ey Muhammed! Şayet sen kurtulur isen ben kurtulmayayım!” demiştir.¹⁷⁶ Übey, Rasûlullâh'a yaklaştığında bazı sahâbe Übey'i katletmek için önünü kesmişlerdir. Hz. Peygamber, onlara Übey'den geri durmalarını emretmiş, elindeki mızrağı Übey'e fırlatmış, onu yaralamış ve Übey atından düşmüştür. Kaburga kemiklerinden biri kırılan Übey, ağır yaralı şekilde taşınmış ve Mekke'ye dönerken yolda ölmüştür.¹⁷⁷ Öldüğü yerin Serif¹⁷⁸ veya Mer-rüzzahrân¹⁷⁹ mevki olduğu da belirtilmiştir. Ayrıca Übey'in bu savaşta hafif şekilde yaralandığı, öküz gibi böğürdüğü, bu yara sebebiyle bir gün veya bir günden daha az sürede öldüğü de nakledilmiştir.¹⁸⁰

Bazı kaynaklarda Übey'in Uhud Gazvesi'nde yaralanmasından söz etmeksizin sadece bizzat Hz. Peygamber tarafından öldürüldüğü¹⁸¹ bilgisi yer almaktadır. Aslında bu bilgi ile

¹⁷² Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 22/310.

¹⁷³ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyûn*, 6/336.

¹⁷⁴ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 30/254; ayrıca bk. Süyûtî, *ed-Dürri'l-mensûr*, 15/645.

¹⁷⁵ Mâverdî, *en-Nüket ve'l-'uyûn*, 6/336.

¹⁷⁶ Vâkîdî, *Kitâbü'l-Megâzi li'l-Vâkîdî*, 1/251.

¹⁷⁷ Vâkîdî, *Kitâbü'l-Megâzi li'l-Vâkîdî*, 1/250; ayrıca bk. Ebû Abdillâh el-Mus'ab b. Abdillâh b. el-Mus'ab ez-Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, nşr. E. Lévi-Provençal (Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 1982), 387.

¹⁷⁸ Vâkîdî, *Kitâbü'l-Megâzi li'l-Vâkîdî*, 1/252; İbn Hişâm, *es-Siretü'n-nebeviyye*, 2/84; Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Târihu't-Taberî Târihu'r-rusul ve'l-mulûk*, thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm (Kahire: Dâru'l-Me'ârif bi-Mısır, ts.), 2/519.

¹⁷⁹ Zübeyrî, *Nesebü Kureyş*, 387.

¹⁸⁰ Taberî, *Târihu't-Taberî*, 2/520.

¹⁸¹ bk. Vâkîdî, *Kitâbü'l-Megâzi li'l-Vâkîdî*, 1/308; Abdürrezzâk es-San'ânî, *Tefsîru Abdürrezzâk*, 2/453; İbn Habîb, *Kitâbü'l-Muhabber*, 108, 140, 161; Taberî, *Tefsîru't-Taberî*, 17/441.

Übey'in Hz. Peygamber tarafından yaralanıp sonra ölmesi arasında bir çelişki yoktur. Zira Übey'in ölümüne sebep olan yara, Hz. Peygamber'in eliyle oluşmuştur. Dolayısıyla onun bizzat Hz. Peygamber tarafından öldürüldüğünü söyleyenlerin olayı tek cümle ile öz şekilde aktarmak kastını gütmüş olması muhtemeldir. Ayrıca bazı rivayetlerde onun Bedir Savaşı'nda esir alındığı¹⁸² ve fidye ödeyerek serbest kaldığı¹⁸³ bilgisi yer alsada kanaatimizce aslında esir alınanın oğlu Abdullah (öl.?) olduğu¹⁸⁴ ve Übey'in oğlunun fidyesini ödemek için Medine'ye geldiği¹⁸⁵ daha uygun görünmektedir. Öte yandan Übey'in Uhud Gazvesi'nde yaralandıktan sonra ölmesi; Allah'ın, elçisi Hz. Muhammed'in onunla ilgili daha önce vaatte bulunduğu sözünü yani onu atının üzerindeyken öldüreceğini tasdik edip gerçekleştirdiğini ve böylece peygamberini açıkça desteklediğini göstermektedir. Dahası Übey özelinde Hz. Peygamber'in daha sonra gerçekleşecek bir hususu önceden haber vermesi, kuşkusuz O'nun nübüvvetinin doğruluğuna işaret eden bir delildir.

1.5. Ebû Leheb (öl. 2/624)

Kur'an'da ismi tek yerde geçen ve alenen zikredilip yerilen Ebû Leheb'in tam adı, Ebû Utbe (Ebû Leheb) Abdül'uzzâ b. Abdilmuttalib b. Hâşim'dir.¹⁸⁶ Rasûlullâh'ın amcası olup O'nunla alay edenlerden ve en azılı düşmanlarından¹⁸⁷ Hz. Peygamber ve ashâbına karşı sert boykot uygulayan Kureyşlilere destek vermiştir.¹⁸⁸ Karısı el-Avrâ Ümmü Cemîl (öl.?) de kocası gibi O'na aşırı düşmanlık gösterenlerdendir.¹⁸⁹ Kızlarının hepsi Hâlide¹⁹⁰ (öl.?), Azze¹⁹¹ (öl.?) ve Dürre¹⁹² (öl. 20/641) Müslüman olmuşlardır. Ebû Leheb'in iki oğlu Utbe (öl.?) ve Muattib, Mekke'nin fethi sonrasında Müslüman olmuşlardır.¹⁹³ Diğer oğlu Uteybe (öl.?) ise Rasûlullâh'ın ettiği beddua üzerine Şam bölgesinde Havran'da bir arslanın saldırması sonucunda müşrik olarak ölmüştür.¹⁹⁴

Kur'an'da; Ebû Leheb'in, diğer müşrikler arasından özellikle adının söylenmesi ya firavunlar ve kavmin ileri gelenlerinden olmasından ya aşırı heybetli ve korkutucu olmasından ya da Rasûlullâh'a desteğinden ötürüdür. Başka bir deyişle Kur'an'da bilhassa künyesi olan Ebû Leheb ile isminin zikredilmesi; insanlar nezdinde ismi ile değil künyesi ile bilinmesi, bir başkasına nispet edilmesinin önüne geçilmesi, Hz. Muhammed'i birtakım şeylerle kınaması ve tehditlerle korkutması gibi hususlardan dolayıdır.¹⁹⁵

1.5.1. Hakkında İnen Âyetler

Vâhidî'nin anılan eseri bağlamında yaptığımız araştırmada, hakkında altı (6) âyetin indiği tespit edilmiştir. Bunlar şunlardır:

¹⁸² Vâkidî, *Kitâbü'l-Megâzî li'l-Vâkidî*, 1/130; İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2/43.

¹⁸³ Zübeyrî, *Nesebü Kureys*, 387; İbn Sa'd, *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebir*, 2/43.

¹⁸⁴ Vâkidî, *Kitâbü'l-Megâzî li'l-Vâkidî*, 1/142; Belâzürî, *Kitâbu Cümeli min Ensâbi'l-Eşrâf*, 1/363.

¹⁸⁵ Vâkidî, *Kitâbü'l-Megâzî li'l-Vâkidî*, 1/142, 251; Belâzürî, *Kitâbu Cümeli min Ensâbi'l-Eşrâf*, 1/363.

¹⁸⁶ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/174, 351; Belâzürî, *Kitâbu Cümeli min Ensâbi'l-Eşrâf*, 4/1827.

¹⁸⁷ İbn Hazm, *Cevâmi'u's-sîre*, 52; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 22/546.

¹⁸⁸ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/350-351.

¹⁸⁹ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'an*, 22/546.

¹⁹⁰ İbn Hacer, onu *el-İsâbe*'sinde zikretmiştir. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/98-99.

¹⁹¹ İbn Hacer, onu *el-İsâbe*'sinde zikretmiştir. İbn Hacer, *el-İsâbe*, 8/239.

¹⁹² İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, 7/103.

¹⁹³ Şâmî, *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd*, 5/375.

¹⁹⁴ Belâzürî, *Kitâbu Cümeli min Ensâbi'l-Eşrâf*, 4/413-414.

¹⁹⁵ Mâtürîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, 17/363-364.

1.5.1.1. ez-Zümer 39/22: “Allah kimin gönlünü İslâm’a açmışsa o, rabbinden bir nûr içinde olmaz mı? Allah’ı anmada kalpleri katılaştırmış olanlara yazıklar olsun! Onlar apaçık bir sapıklık içindedirler.” Âyet, Hamza b. Abdilmuttalib (öl. 3/625), Alî b. Ebî Tâlib, Ebû Leheb ve oğlu hakkında inmiştir. Hamza ve Alî, Allah’ın gönlünü İslâm’a açtığı kimselerdendir. Ebû Leheb ve oğulları ise Allah’ı anmaktan kalpleri katılaştırmış kişilerdir.¹⁹⁶ Bu âyette, gönlü İslâm’a açılmış kişilerle kalpleri katılaştırmış kimselerin mukayesesi yapılmıştır. Allah anıldığında kalpleri kaskatı kesilen kişiler, uyarılmıştır.¹⁹⁷ Onlar, apaçık bir sapıklığa düşmüşlerdir. Kalpleri tamamen katılaştırmış kimselerin Müslüman olma durumları kalmamıştır.¹⁹⁸

1.5.1.2. Tebbet 111/1-5: “Ebû Leheb’in elleri kurusun, kurudu da! Ona ne malı ne de kazandıkları fayda vermedi. O, alev alev yanan ateşe atılacak! Odun taşıyıcı olarak karısı da. Boynunda da bükülmüş bir halat olacak.” Şuarâ Sûresi’nin 214. âyeti¹⁹⁹ nazil olduğunda Hz. Peygamber, Safâ tepesine çıkıp nidasıyla insanları bir araya toplayıp tebliğde bulunmuştur. Orada bulunan Ebû Leheb, diğer günlerin lanetinin Muhammed’in üzerine olmasını dilemiş ve Rasûlullâh’a kendilerini bunun için mi çağırdığını sormuştur. Akabinde Allah, Tebbet Sûresi’ni indirmiştir.²⁰⁰ Yine bu sûrenin Ebû Leheb ve karısı Ümmü Cemîl hakkında indiği de ileri sürülmüştür.²⁰¹ Bir rivayete göre Rasûlullâh akrabalarını Allah’a davet ettiğinde Ebû Leheb’in, arkadaşlarına şayet yeğenin dediği hak ise elbette malı ve evladı ile canını feda edeceğini söylemesi üzerine 2. âyetin indiği belirtilmiştir.²⁰² Başka bir rivayette ise Ebû Leheb’in karısı Ümmü Cemîl’in Rasûlullâh’ın yoluna diken bıraktığı için 1-4. âyetlerin nazil olduğu ifade edilmiştir.²⁰³ Ayrıca Tebbet Sûresi’nin nazil olduğu sırada Rasûlullâh’ın kızlarından Rukıyye (r.anhâ) (öl. 2/624), Ebû Leheb’in oğlu Utbe ile diğer kızı Ümmü Gülsüm (r.anhâ) (öl. 9/630) ise Ebû Leheb’in diğer oğlu Uteybe ile evliydi. Tebbet Sûresi inince Ebû Leheb ve karısı, tepkilerini göstererek oğullarından Hz. Peygamber’in kızlarını boşamalarını istemişler ve onlar da boşamışlardır.²⁰⁴ Yukarıda zikrolunan âyetlerde; Ebû Leheb ve karısı Ümmü Cemîl, Hz. Peygamber’e yönelik fena davranışları sebebiyle tenkit edilmekte ve ahiretteki akıbetleri bildirilmektedir. Nitekim müşrikler, sahip oldukları mallar ve diğer varlıklarla vad edilen ateşten kendilerini kurtaramayacaklardır. Âyette geçen *تَبَّتْ/tebbe* (kurudu) fiilinin mazi kalıbıyla kullanılması, Ebû Leheb’in akıbetini haber vermek içindir. Sanki bu kötü son, onun için şimdiden gerçekleşmiş gibidir.²⁰⁵

1.5.2. Ebû Leheb’in Akıbeti

¹⁹⁶ Vâhidî, *Esbâbü nüzûli l-Kur’ân*, 383.

¹⁹⁷ Derveze, *et-Tefsîru l-hadîs*, 4/313.

¹⁹⁸ Mevdudî, *Tefhimu l-Kur’an*, 5/105.

¹⁹⁹ “Yakın akrabamı da uyar.”

²⁰⁰ Vâhidî, *Esbâbü nüzûli l-Kur’ân*, 498-499; Sa’lebî, *el-Keşf ve l-beyân*, 30/457-458; bunun dışında Râzî’nin aktardığı üç nüzul sebebi için ayrıca bk. Râzî, *Tefsîru l-Fahri’r-Râzî*, 32/165-166.

²⁰¹ İbn Hişâm, *es-Sîretü n-nebeviyye*, 1/354-355.

²⁰² Sa’lebî, *el-Keşf ve l-beyân*, 30/467.

²⁰³ Celâlüddîn Ebî Abdîrahmân es-Süyûtî, *Esbâbü n-nüzûl el-Müsemma Lübbü n-nukûl fî esbâbi n-nüzûl* (Beyrut: Müessesetu l-Kütübi’s-Sekâfiyye, 1422/2002), 312.

²⁰⁴ Abdurrahmân es-Süheylî, *er-Ravzü l-ünüf fî şerhi’s-Sîreti n-nebeviyye li’bni Hişâm*, thk. Abdurrahmân el-Vekîl (Kahire: Dâru l-Kütübi l-İslâmiyye, 1387-1967), 5/195-196.

²⁰⁵ Mevdudî, *Tefhimu l-Kur’an*, 7/296.

Kur'ân, Ebû Leheb'i ve ismini vermeden karısı Ümmü Cemîl'i daha hayattayken tehdit ederek gelecekteki kötü akıbetlerini yani alevli ateşe atılacaklarını haber vermiştir. Ebû Leheb, Tebbet Sûresi'nin inişinden takribî on yıl sonra²⁰⁶ ölmüştür. Nitekim o, Bedir Gazvesi'ne katılmamış, yerine Âs b. Hişâm'ı (öl. 2/624) göndermiş, Kureyş müşriklerinin mağlubiyet haberini alınca berbat ve perişan olmuş ve savaştan yedi gün sonra yakalandığı çiçek (adese) hastalığından dolayı da ölmüştür.²⁰⁷ Bu hastalıktan ölmesi sebebiyle iki oğlu, cesedini kendi evinde kokuncaya kadar iki veya üç gece bırakmışlar, defnetmemişlerdir. Çünkü Kureyşliler, insanların vebadan çekinmesi gibi bu hastalıktan çekiniyorlardı. Sonra o, defnedilmiştir. Râzî'ye göre, “*Ona ne malı ne de kazandıkları fayda vermedi.*” âyeti işte onun düştüğü bu durumu ifade etmektedir.²⁰⁸ Bir rivayete göre Ebû Leheb'in cesedi kokuncaya kadar üç gün dokunulmamış, sonra oğlu tarafından yaklaşımsızın uzaktan su atılarak yıkanmış,²⁰⁹ akabinde insanlar tarafından Mekke'nin yükseklerine götürülmüş ve bir duvara yaslanıp üzeri taşlarla kapatılmıştır.²¹⁰ Ayrıca bu hususla ilgili olarak Âişe'nin, Ebû Leheb'in mekânından her geçişinde elbisesini üzerine bürüdüğü nakledilmiştir.²¹¹

Tebbet Sûresi'nin 3. âyetinde, Ebû Leheb'le birlikte karısı Ümmü Cemîl'in de alevli ateşe atılacağı bildirilmiştir. Zira Ümmü Cemîl, insanların arasını açmak için yalan laf getirip götürüyor,²¹² Rasûlullâh'ı fakirlikle kınıyordu. Ancak zengin olmasına rağmen aşırı cimriliği sebebiyle sırtında odun taşımaktan geri durmuyordu. O, bu yüzden cimri davranmakla da yerilmiştir. Ayrıca o, geceleyin çalı çırpy topluyor, yüklenip Hz. Peygamber'in ve ashâbının yoluna seriyordu.²¹³ Bunlardan başka Ebû Leheb ve karısının cehennemde odun taşıyıcısı olarak atılacakları, dolayısıyla karısının cehennemde odun taşıyıcısı olacağı ileri sürülmüştür.²¹⁴ Dahhâk ve başkaları ise 5. âyetle ilgili olarak onun liften bir halatı boynuna dolayıp odun topladığı hâlde Rasûlullâh'ı yoksullukla yerdığı, nihayetinde Allah'ın onu kendi halatıyla boğup helak ettiğini söylemiştir. O halat, ahirette ise ateş ipi olacaktır.²¹⁵ Yine 5. âyetteki *حَبْلٌ مِنْ مَسَدٍ* den kast olunan şey; Ümmü Cemîl'in ağzından girip makatından çıkan, kalan kısmın boynuna dolanacağı yetmiş arşın uzunluğunda demirden bir zincirdir veya kuyudaki ip ile kovanın farklı olması gibi cehennemde farklı olacak demirden bir zincirdir.²¹⁶

Dikkat çekici olarak bu sûredeki Hz. Peygamber'in nübüvvetine dair göstergelerden biri; Allah'ın, Ebû Leheb ve karısının varacağı yerin cehennem olacağını haber vermesidir. Kuşkusuz son anda Ebû Leheb, Allah'ın sadece ikisini tehdit etmesinin ve ikisinin varış yerlerinin cehennem olacağını gerçeğini idrak etmiştir.²¹⁷ Bir diğer gösterge ise şudur: O, bu

²⁰⁶ Abdülhamit Birışık, “Tebbet Sûresi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2002), 40/212.

²⁰⁷ İbn Hişâm, *es-Sîretü'n-nebeviyye*, 1/647-648; ayrıca bk. Belâzürî, *Kitâbu Cümeli min Ensâbi'l-Eşraf*, 4/413-414; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 22/555-556; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 5/198.

²⁰⁸ Râzî, *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî*, 32/171.

²⁰⁹ Câhiliye döneminde cenazeleri yıkadıklarına dair geniş bilgi için bk. Dindi, *Kur'an'da İslam Öncesi Kültür*, 60.

²¹⁰ Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 22/556; İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 5/198-199.

²¹¹ İbn Kesîr, *el-Bidâye ve'n-nihâye*, 5/199.

²¹² Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 30/472; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 22/550.

²¹³ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 30/473; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 22/552.

²¹⁴ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 30/474.

²¹⁵ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 30/479; Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*, 22/554.

²¹⁶ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 30/478-479.

²¹⁷ Sa'lebî, *el-Keşf ve'l-beyân*, 30/482.

sûreyi Mekke’de davasında destekçisi yokken ve güç sahibi kâfirlerin hepsinin Ebû Leheb’in dostları ve yardımcıları iken onlara okumuştur. Olağan durumda Muhammed’in, az dost çok düşmanı varken üstelik sûrede kıyamete dek sürecek bir beddua ve kınama bulunuyorken onu okuması mümkün değildir. Ebû Leheb, zaten helakının ancak Allah tarafından verileceği korkusunu taşıyordu.²¹⁸ Ayrıca Ebû Leheb’in akıbeti bağlamında Uri Rubin tarafından şu görüşler ileri sürülmüştür: Tebbet Sûresi’nin ilk iki âyetinin anlamı, Ebû Leheb’in de karıştığı Ka’be’ye bağışlanan ‘Altın Ceylan’ın çalınması ile ilgili rivayetle ilişkilendirilebilir. Dolayısıyla bir rivayete göre bu çalıntı olayında soylu statüsü sebebiyle elleri kesilmeyen Ebû Leheb’in hak ettiği cezayı Allah’ın gelecekte ellerine uygulanacağına dikkat çektiği şeklinde yorumlanabilir. Böylece söz konusu olay, Ebû Leheb’in işlediği günahların açığa vurulması için sûreyle tekrar anlam kazanmıştır.²¹⁹

Sonuç

Çalışmada, *kişi* bazlı inen âyetlerin yaklaşık dokuzda birinin Mekkî sûrelerde diğerlerinin ise Medenî sûrelerde vuku bulduğu, *topluluk* bazlı inen âyetlerde ise Mekkî-Medenî âyet sayısının eşit olduğu ve çalışmanın ana temasını oluşturan mezkûr beş kişi özelinde yine inen âyetlerin çoğunlukla Mekkî sûrelerde bulunduğu söylenebilir.

Bundan başka örneklik babından ele alınan beş kişinin eylemleri ve onlarla ilgili âyetler bağlamında *tematik* olarak; Velîd b. el-Muğîre özelinde insanın kendi yaratılışını unutup öldükten sonra tekrar dirilmeyi inkârının akl-ı selimle bağdaşmadığı, Allah’ın dinine yardım edenin yardımcısı ve kullarına bahsettiği rahmetin kurtuluş ve saadet vesilesi olduğu, Nadr b. el-Hâris’in şahsında Kur’ân’ın Hz. Peygamber’e indirilen vahiyden ibaret olduğu, Kur’an’ın muciz kelimelerden oluşunun benzeri bir kitap, bir söz, bir sûre veya on sûre getirmenin imkânsızlığını ortaya koyduğu, Allah’a ve Rasûlüne alenen düşmanlık edenleri dünya ve ahirette kötü akıbetin beklediği, Allah’ın yolundan saptırmanın ve âyetleri alaya alarak eğlendirici söylemlerde bulunmanın azabı gerektirdiği, Ebû Cehil özelinde her insanın din tercihinde özgür olup ibadet konusunda dokunulmaz olduğu, Müslümanların başka din mensuplarına kötü sözler söylemelerinin yasaklandığı, Übey b. Halef’in şahsında başkasının sözüne bakarak hidayetten sapmanın büyük bir gaflet ve perişanlık olduğu ve Ebû Leheb özelinde inkârcıların içinde buldukları negatif psikolojik şartlardan ötürü gerçeği görememeleri sebebiyle hidayete eremeyecekleri gibi konulara temas edildiği görülmüştür. Yine aynı bağlamda günümüz insanına rehberlik edebilecek önemli *mesajlar* olarak; Velîd b. el-Muğîre’nin şahsında Allah’ın âyetlerine inatla karşıt eylemlerde bulunulmaması, Nadr b. el-Hâris özelinde insanın şerri hayrı istediği gibi dilemede aceleci davranmaması gerektiği, Ebû Cehil özelinde yaptıklarının karşılığında kötü akıbetle yüzleşen karakterlerden ibret alınması ve hakka samimiyetle tabi olunması, Ebû Leheb’in şahsında ise akrabalarının karşıtlığı kişiyi inandığı davayı yaşamak ve yaşatmaktan alıkoymaması, ahirette müşrike ne malının ne de kazandıklarının asla yarar sağlamayacağı, akrabaların ahirette kişinin kurtuluşu için referans olamayacağı, asıl kazancın kişinin malının ve kazandıklarının değil ahireti için amel ettiklerinin olduğu Allah tarafından

²¹⁸ Mâtürîdî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, 17/366.

²¹⁹ Asım Sarıkaya, “Ebû Leheb’in Elleri ve Ka’be’nin Ceylanı”, *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (Aralık 2017), 390-393; Altın Ceylan’ın çalınması olayı hakkında geniş bilgi için ayrıca bk. Belâzürî, *Kitâbu Cümeli min Ensâbi’l-Eşrâf*, 4/414-415.

söylenmiştir. Bunların dışında Allah'a ibadetten alıkoymanın yanlış ve haksız bir tutum görüldüğü, Allah'a ve Rasûlü'ne düşmanlık gütmenin, sebepsiz yere yemin etmenin, sürekli kusur araştırıp incitici söz söylemenin, söz taşımanın, arkadan çekiştirmenin, cimrilik edip kendini müstağni görmenin, iyiliği engellemenin ve günahlara dalmanın yerildiği, azabın çarçabuk gelmesini istemenin akıllıca olmadığı vb. konular dikkate şayan hususlardır.

Diğer taraftan çalışmada ele alınan mezkûr beş kişi; hicrî 1.2. ve 3. yıllarda ölmüşlerdir. Velîd doksan beş (95) ve Ebû Cehil yetmiş (70) yaşında ölmüştür. Kaynaklarda Nadr, Übey ve Ebû Leheb'in hangi yaşta öldükleri bilgisine rastlanılmamıştır. Velîd normal ölümle yahut hastalığı sebebiyle, Übey bir yaradan ötürü ve Ebû Leheb çiçek hastalığından ölmüştür. Ebû Cehil ve Nadr ise katledilerek öldürülmüştür.

Öte yandan bu araştırmada esas alınan Vâhidî'nin *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân*'ının oldukça fazla sayılabilecek rivayeti (883) barındırmakla birlikte esbâb-ı nüzûl dalı bağlamında tüm nakilleri içermediğinin altını çizmek gerekir. Dolayısıyla esbâb-ı nüzûl dalında araştırma yapacakların bu alanla ilgili kaleme alınan diğer kaynaklara müracaat etmesi kaçınılmazdır. O bakımdan bu çalışmanın çerçevesi daha da genişletilerek hakkında âyet inen mümin, müşrik vb. tüm şahısların ele alındığı, -örneğin Velîd veya beraberinde öteki müşrikler hakkında nazil olan ayet sayısının 104 kadar olduğu ileri sürüldüğünden hareketle- içeriğinde sistematik olarak her bir şahsa ait tüm âyetlerin tespit ve mütalaa edildiği, ilgili rivayetlerin sıhhat bakımından değerlendirildiği, tematik ve istatistiksel incelemenin yer aldığı ve akıbetlerinin zikredildiği şümüllü bir çalışma yapılabilir.

Kaynakça

- Âlûsî, Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Mahmûd el-Bağdâdî. *Rûhu'l-me'ânî fi tefsîri'l-Kur'ânî'l-'azîm ve's-seb'i'l-mesânî*. 30 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Bardakoğlu, Ali. "Kasâme". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 24/528. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Begavî, Ebû Muhammed el-Hüseyn b. Mes'ûd. *Tefsîrü'l-Begavî (Me'âlimü't-tenzîl)*. thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. 8 Cilt. Riyad: Dâru Taybe, 1409.
- Belâzürî, Ahmed b. Yahyâ b. Câbir. *Kitâbu Cümeli min Ensâbi'l-Eşraf*. thk. Süheyl Zekkâr - Riyâd Ziriklî. 13 Cilt. Beyrut: Darü'l-Fikr, 1417/1996.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn. *Delâ'ilü'n-nübüvve ve ma'rifetü ahvâli sâhibi's-şerî'a*. thk. Abdulmu'tî Kal'acî. 7 Cilt. Beyrut - Kahire: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye - Dâru'r-Reyyân li't-Türâs, 1408/1988.
- Birişik, Abdülhamit. "Tebbet Süresi". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/212. Ankara: TDV Yayınları, 2002.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm b. el-Muğîre el-Cu'fî. *Sahîhu'l-Buhârî (el-müsemmâ el-Câmi'u's-Sahîhu'l-müsned min hadîsi Resûlillâh sallallâhü 'aleyhi ve sellem ve sünenihî ve eyyâmih)*. nşr. Ebû Abdillâh Abdüsselâm b. Muhammed b. Ömer Allûş. Riyad: Mektebetü'r-Ruşd Nâşirûn, 2. Basım, 1427/2006.
- Cerrahoğlu, İsmail. *Tefsir Usûlü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınları, 1971.
- Derveze, Muhammed İzzet. *et-Tefsîru'l-hadîs*. 10 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2. Basım, 1421/2000.
- DİB, Diyanet İşleri Başkanlığı. Erişim 01 Haziran 2024. <https://kuran.diyanet.gov.tr/Tefsir/>
- Dindi, Emrah. *Kur'an'da İslam Öncesi Kültür*. Ankara: Ankara Okulu Yayınları, 2017.
- Ebû Nuaym el-İsfahânî. *Delâilü'n-nübüvve*. thk. Muhammed Revvâs Kal'acî - Abdülbîrr Abbâs. 2 Cilt. Beyrut: Dârü'n-Nefâis, 2. Basım, 1406/1986.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı Meal-Tefsir*. çev. Cahit Koytak - Ahmet Ertürk. İstanbul: İşaret Yayınları, 9. Basım, 2015.
- Fahrüddîn er-Râzî, Muhammed İbnü'l-'Allâme Ziyâuddîn Ömer. *Tefsîru'l-Fahri'r-Râzî el-müştehir bi't-Tefsîri'l-Kebîr ve Mefâtihu'l-gayb*. 32 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1401/1981.
- Fâkihî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İshâk İbni'l-Abbâs el-Mekkî. *Ahbâru Mekke fi kadîmi'd-dehr ve hadîsih*. thk. Abdülmelik b. Abdullah b. Dehîş. 6 Cilt. Mekke: Mektebetü'l-Esedî, 4. Basım, 1424/2003.
- Fayda, Mustafa. "Velîd b. Muğîre". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 43/34. Ankara: TDV Yayınları, 2002.

- Hâkim Nîsâbûrî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Abdillâh. *el-Müstedrek 'ale's-Sahîhayn*. thk. Mustafa Abdülkâdir Atâ. 5 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2. Basım, 1422/2002.
- Hâzin, 'Alâuddîn 'Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Bağdâdî. *Tefsîru'l-Hâzin el-müsemmâ Lübbü't-te'vîl fi me'âni't-tenzîl*. tsh. Abdusselâm Muhammed 'Alî Şâhin. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2004/1425.
- İbn Abdilberr, Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh b. Muhammed. *el-İstî'âb fi ma'rifeti'l-ashâb*. thk. Alî Muhammed el-Becâvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1412/1992.
- İbn Atıyye, Ebû Muhammed Abdülhak b. Gâlib el-Endelüsî. *el-Muharrerü'l-vecîz fi tefsîri'l-kitâbi'l-'azîz*. thk. Abdüsselâm Abdüşşâfi Muhammed. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1422/2001.
- İbn Ebî Tâhir, Ebû'l-Fadl. *Belâğâtü'n-nisâ'*. thk. Ahmed el-Elfî. Kahire: Matbaatü Medreseti Vâlide Abbas el-Evvel, 1326/1908.
- İbn Habîb, Ebû Ca'fer Muhammed İbn Ümeyye b. Amr el-Hâşimî el-Bağdâdî. *Kitâbü'l-Muhabber*. thk. Ilse Lichtenstädter. Haydarabad: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1361/1924.
- İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Alî. *el-İsâbe fi temyîzi's-sahâbe*. thk. Âdil Ahmed Abdülmevcûd - Alî Muhammed Mu'avvad. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1415/1995.
- İbn Hazm, Alî el-Endelüsî. *Cevâmi'u's-sîre ve hamsü resâile uhrâ*. thk. İhsân Abbâs - Nâsirüddîn el-Esed. Mısır: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- İbn Hibbân, Muhammed b. Ahmed Ebî Hâtim et-Temîmî el-Büstî. *es-Sikât*. nşr. Muhammed Abdülmuîd Hân. 10 Cilt. Haydarâbâd: Dâiretü'l-Maârifî'l-Osmâniyye, 1393/1973.
- İbn Hişâm. *es-Sîretü'n-nebeviyye*. thk. Mustafa es-Sekkâ vd. 2 Cilt. Mısır: Mektebetu ve Matbaatu Mustafa el-Bâbî el-Halebî ve Evlâdühû, 2. Basım, 1375/1955.
- İbn İshâk, Muhammed b. İshâk el-Muttalibî. *Kitâbü's-Siyer ve'l-megâzî*. thk. Süheyl Zekkâr. 5 Cüz. b.y.: Dâru'l-Fikr, 1398/1978.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil b. Ömer ed-Dımaşkî. *Tefsîru'l-Kur'an'il-azîm*. nşr. Muhammed Hüseyin Şemsüddîn. 9 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1419/1998.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ' İmâdüddîn İsmâil İbn Ömer el-Kureşî ed-Dımaşkî. *el-Bidâye ve'n-nihâye*. thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî. 21 Cilt. Cîze: Dâru Hicr, 1417/1997.
- İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim. *el-Me'ârif*. thk. Servet Ukkâşe. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 4. Basım, 1981.
- İbn Manzûr. *Lisânü'l-'Arab*. thk. Abdullâh Alî el-Kebîr vd. 6 Cilt. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, ts.
- İbn Sa'd, Muhammed b. Menî' ez-Zührî. *Kitâbü't-Tabakâti'l-kebîr*. thk. Alî Muhammed Ömer. Kahire; Mektebü'l-Hancı, 1421/2001.

- İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Ferec Abdurrahmân b. Alî. *Zâdü'l-mesîr fî 'ilmi't-tefsîr*. thk. Abdürrez-zâk el-Mehdî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1422/2001.
- İbnü'l-Esîr, Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed el-Cezerî. *Üsdü'l-gâbe fî ma'rifeti's-sahâbe*. thk. Alî Muhammed Mu'avvad - Âdil Ahmed Abdulmevcûd. 8 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2. Basım, 1424/2002.
- İbnü'l-Esîr, İzzüddîn Ebû'l-Hasen Alî b. Ebî'l-Kerem Muhammed b. Muhammed b. Abdilkerîm b. Abdilvâhid eş-Şeybânî el-Cezerî. *el-Kâmil fî't-târih*. thk. Ebî'l-Fidâ Abdullâh el-Kâdî. 11 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1407/1987.
- Karaman, Hayreddin vd. *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*. 5 Cilt. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 4. Basım, 2012.
- Kılıç, Hasan. *Sebeb-i Nüzûle Konu Olan Şahıslar*. Çanakkale: Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2016.
- Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân ve'l-mübeyyin limâ tezammenehû mine's-sünneti ve âyi'l-furkân*. thk. Abdullâh b. Abdilmuhsin et-Turkî vd. 24 Cilt. Beyrut: Müessesetu'r-Risâle, 1427/2006.
- Kutub, Seyyid. *Fî zilâli'l-Kur'ân*. 4 Cilt. Kahire-Beyrut: Dâru'ş-Şurûk, 32. Basım, 1423/2003.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed es-Semerkindî. *Te'vilâtü'l-Kur'ân*. thk. Ahmet Vanlıoğlu. 17 Cilt. İstanbul: Dârü'l-Mîzân, 2005.
- Mâverdî, Ebû'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb el-Basrî. *en-Nüket ve'l-'uyûn Tefsîru'l-Mâverdî*. nşr. es-Seyyid b. Abdulmaksûd b. Abdurrahîm. 6 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye-Müessesetu'l-Kütübi's-Sekâfiyye, ts.
- Mevdudî. *Tefhimu'l-Kur'an Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*. çev. Komisyon. 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, ts.
- Mukâtil b. Süleymân. *Tefsîru Mukâtil b. Süleymân*. thk. Abdullâh Mahmûd Şehâte. 5 Cilt. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, 1423/2002.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn b. el-Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbü'rî. *Sahîhu Müslim*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâki. 5 Cilt. Kahire - Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-'Arabîyye - Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1412/1991.
- Nevevî, Ebû Zekeriyâ Muhyiddîn b. Şeref. *Tehzîbü'l-esmâ' ve'l-lugât*. nşr. Komisyon. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, ts.
- Oral, Osman. "Fahredden Râzî'ye Göre Tebbet Süresi'nde Ebû Leheb Prototipi". *International Journal of Russian Studies Uluslararası Rusya Araştırmaları Dergisi* 8/1 (Ocak 2015), 23-36.
- Sa'lebî, Ebû İshâk Ahmed b. Muhammed b. İbrâhîm. *el-Keşf ve'l-beyân 'an tefsîri'l-Kur'ân*. nşr. Salâh Bâ Osmân vd. 33 Cilt. Cidde: Dâru't-Tefsîr, 1436/2015.

- San'ânî, Abdürrezzâk b. Hemmâm. *Tefsîru Abdirrezzâk*. thk. Mahmûd Muhammed Abduh. 3 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1419/1999.
- Sarıkaya, Asım. "Ebû Leheb'in Elleri ve Ka'be'nin Ceylanı". *İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8/2 (Aralık 2017), 389-394.
- Seâlibî, Abdurrahmân b. Muhammed b. Mahlûf Ebî Zeyd el-Mâlikî. *Tefsîrû's-Seâlibî el-müsemma bi'l-Cevâhiri'l-hisân fî tefsîri'l-Kur'ân*. thk. 'Alî Muhammed Mu'avvad vd. Beyrut: 5 Cilt. Dâru İhyâi't-Türâsi'l - 'Arabî-Müessesetu't-Târîhi'l-'Arabî, 1418/1997.
- Sıbt İbnü'l-Cevzî, Ebû'l-Muzaffer Şemsüddîn Yûsuf b. Kızıoğlu b. Abdillâh. *Mir'âtü'z-zamân fî tevârîhi'l-a'yân*. thk. Muhammed Berakât vd. 23 Cilt. Dımaşq: er-Risâletü'l-'Âlemiyye, 1434/2013.
- Süheylî, Abdurrahmân. *er-Ravzü'l-ünüf fî şerhi's-Sîreti'n-nebeviyye li'bni Hişâm*. thk. Abdurrahmân el-Vekîl. 7 Cilt. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-İslâmiyye, 1387-1967.
- Süyûtî, Celâlüddîn Ebî Abdirrahmân. *Esbâbü'n-nüzûl el-Müsemma Lübâbü'n-nukûl fî esbâbi'n-nüzûl*. Beyrut: Müessesetu'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1422/2002.
- Süyûtî, Celâlüddîn. *ed-Dürrü'l-mensûr fî't-tefsîr bi'l-me'sûr*. thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî. 17 Cilt. Kahire: Merkezü Hicr li'l-Buhûs ve'd-Dirâsâti'l-'Arabiyye ve'l-İslâmiyye, 1424/2003.
- Şamî, Muhammed Yûsuf es-Sâlihî. *Sübülü'l-hüdâ ve'r-reşâd fî sîreti hayri'l-ibâd*. thk. Mustafa' Abdülvâhid. 12 Cilt. Kahire: Vizâretü'l-Evkâf el-Meclisü'l-A'lâ li'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1418/1997.
- Şevkânî, Muhammed b. Alî b. Muhammed. *Fethu'l-kadîr el-câmi' beyne fenneyi'r-rivâye ve'd-dirâye min 'ilmi't-tefsîr*. nşr. Yûsuf el-Gûş. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 4. Basım, 1428/2007.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-evsat*. thk. Târik b. 'Avzullâh b. Muhammed - Abdülmuhsin b. İbrâhîm el-Hüseynî. 10 Cilt. Kahire: Dârü'l-Harameyn, 1415/1995.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Târîhu't-Taberî Târîhu'r-rusul ve'l-mulûk*. thk. Muhammed Ebû'l-Fazl İbrâhîm. 11 Cilt. Kahire: Dârü'l-Me'ârif bi-Mısr, 2. Basım, ts.
- Taberî, Ebû Cafer Muhammed b. Cerîr. *Tefsîru't-Taberî Câmiu'l-beyân 'an te'vil-i âyi'l-Kur'ân*. thk. Abdullâh b. Abdülmuhsin et-Türkî. 26 Cilt. Kahire: Dârü Hicr, 1422/2001.
- Tabersî, Ebû Alî el-Fadl b. el-Hasen. *Mecma'u'l-beyân fî tefsîri'l-Kur'ân*. 10 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Murtazâ, 1427/2006.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *el-Câmiu'l-kebîr*. thk. Beşşâr 'Avvâd Ma'rûf. 6 Cilt. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1996.
- Türk, Nurdoğan. "Klasik Kaynaklarda Menkûl İbn Abbâs'a Atfedilen Bazı Tarikler Üzerine Bir Değerlendirme (Tefsir İlmi Bağlamında)". *Şarkiyat* 12/1 (31 Mart 2020), 194-229. <https://doi.org/10.26791/sarkiat.648326>

- Vâhidî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed b. Muhammed. *et-Tefsîru'l-basît*. thk. Muhammed b. Sâlih b. Abdillâh el-Fevzân vd. 25 Cilt. Riyad: Matbaatu Vizâreti't-Ta'lîmi'l-Âlî, 1430.
- Vâhidî, Ebû'l-Hasen Alî b. Ahmed. *Esbâbü nüzûli'l-Kur'ân*. thk. Kemal Besyûnî Zağlûl. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1411/1991.
- Vâkîdî, Muhammed b. Ömer b. Vâkîd. *Kitâbü'l-Megâzî li'l-Vâkîdî*. thk. Marsden Jones. 3 Cilt. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1404/1984.
- Yahyâ b. Sellâm, et-Teymî el-Basrî el-Kayrevânî. *Tefsîru Yahyâ b. Sellâm*. thk. Hind Şelebî. 2 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1425/2004.
- Yâkût el-Hamevî, Ebû Abdillâh Şihâbüddîn b. Abdillâh er-Rûmî el-Bağdâdî. *Mu'cemü'l-büldân*. 5 Cilt. Beyrut: Dâru Sâder, 1397/1977.
- Yazır, Elmalılı M. Hamdî. *Hak Dini Kur'ân Dili*. sad. İsmail Karaçam vd. 10 Cilt. İstanbul: Zehraveyn, ts.
- Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî. *Me'âni'l-Kur'ân ve i'râbuh*. thk. Abdulcelîl Abduh Şelebî. 5 Cilt. Beyrut: 'Âlemü'l-Kütüb, 1408/1998.
- Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâiki gavâmidi't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fi vucûhi't-te'vîl*. nşr. Ebû Abdillâh ed-Dânî b. Münîr Âlü Zehvî. 4 Cilt. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1427/2006.
- Zübeyrî, Ebû Abdillâh el-Mus'ab b. Abdillâh b. el-Mus'ab. *Nesebü Kureyş*. nşr. E. Lévi-Provençal. Kahire: Dâru'l-Me'ârif, 3. Basım, 1982.

Etik Beyan / Ethical Statement

Bu alışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm alışmaların kaynakada belirtildiği beyan olunur / It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.

Yazar(lar) / Author(s)

Nurdoğan TÜRK

Finansman / Funding

Yazar bu araştırmaı desteklemek iin herhangi bir dış fon almadığını kabul eder / The author acknowledges that received not external funding support of this research.

ıkar atışması / Competing Interests

Yazar, ıkar atışması olmadığını beyan ederler / The author declares that he have no competing interests.